Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra trestního práva

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Postavení poškozeného v trestním řízení

Autor diplomové práce: Daniel Truxa

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Josef Baxa

Plzeň, 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Postavení poškozeného v trestním řízení“ jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použité literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Plzni, dne 2. ledna 2012. _____

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval JUDr. Josefu Baxovi za jeho rady, připomínky a shovívavé vedení, kterými mi pomohl při vypracování této práce.

Obsah

1. Úvod 8

2. Historický vývoj institutu poškozeného v trestním řízení 11

2.1 Úprava v trestním řádu z roku 1873 11

2.1.1 Soukromý účastník a podpůrný žalobce 12

2.1.2 Soukromý žalobce 14

2.1.3 Adhezní řízení 16

2.1.4 Kontinuita právního řádu po vzniku ČSR 16

2.2 Úprava v trestním řádu 87/1950 Sb. 18

2.3 Úprava v trestním řádu 64/1956 Sb. 19

2.4 Úprava trestním řádu 141/1961 Sb. 21

2.4.1 Původní znění 21

2.4.2 Novelizovaná znění 22

3. Trestněprávní analýza institutu poškozeného 24

3.1 Pojem poškozeného 25

3.2 Klasifikace institutu poškozeného 28

3.2.1 Práva poškozeného podle § 43 odst. 1 TrŘ 29

3.2.2 Práva poškozeného, který má právo na náhradu škody a může být subjektem adhezního řízení dle § 43 odst. 3 30

3.2.3 Pojem škody. Členění poškozených podle druhu způsobené škody nebo újmy 31

3.3 Oběť 33

3.4 Adhezní řízení 34

3.4.1 Podmínky přiznání nároku 35

3.4.2 Rozhodnutí v adhezním řízení 35

3.5 Zastupování poškozeného 36

3.5.1 Společný zmocněnec 37
3.5.2 Zmocněnec nemajetného poškozeného 38
3.5.3 Právní nástupce poškozeného 39
4. Odškodňování obětí trestné činnosti 40
4.1 Geneze úpravy odškodňování obětí trestné činnosti 41
4.2 Podmínky, za nichž se odškodnění obětem poskytuje 44
4.3 Problematika tzv. „sekundární viktimizace“ 49
5. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného 53
6. Procesní odklony 57
6.1 Druhy odklonů v platném právu 58
6.1.1 Podmíněné zastavení trestního stíhání 59
6.1.2 Narovnání 60
6.1.3 Odstoupení od trestního stíhání ve věcech mladistvých 62
7. Evropský pohled na problematiku poškozeného 63
7.1 Rada Evropy a Evropský soud pro lidská práva 65
7.2 Evropská unie 67
8. Mezinárodněprávní aspekty institutu poškozeného 68
9. Vybraná zahraničněprávní úprava 71
9.1 Soukromá žaloba a vedlejší žaloba 71
9.2 Adhezní řízení 73
9.3 Odškodňování obětí trestné činnosti 74
9.4 Ostatní otázky 74
10. Shrnutí, závěry a návrhy de lege ferenda 75
Cizojazyčné resumé 81
Seznam použité literatury 82

1. Úvod

Problematika postavení poškozeného v trestním řízení v České republice, jakožto důležitého institutu trestního práva procesního, si jistě zaslouží patřičnou pozornost jak odborné, tak laické veřejnosti. Pro laiky tím, že do pozice poškozeného se v běžném životě může dostat každý, pro odbornou veřejnost z důvodu toho, že současná platná právní úprava, ač novelizacemi z posledních let stále zdokonalovaná, dozajista zaslouží úvahy nad jejím dalším vývojem a směřováním do budoucna. Jak uvádějí někteří autoři[1], vždyť právě ochrana poškozeného jako jednoho z procesních subjektů (na straně obžaloby) nabývá stejné důležitosti, která je věnována i osobě, proti které se řízení vede.

S obnovou demokratického zřízení v České republice po roce 1989 a s tím souvisejícím přistoupením k řadě mezinárodních úmluv (či jejich faktickým uznáním a prováděním) a organizací, zabývajících se lidskými právy (např. Rada Evropy) vyvstala okamžitě potřeba řádné aplikace korektivu každého právního státu – práva na spravedlivý proces. Pod tímto abstraktním pojmem, který se ostatně nevyskytuje ani v žádné z norem ústavní síly, resp. porušením práva na něj, je třeba rozumět porušení či nedodržení některých z podmínek, na něž je řízení před orgánem státní moci právním řádem vázáno.[2] Trestní řád v současném znění tuto potřebu postupnými novelizacemi za posledních dvacet let naplnil, tím spíše, že i jeho původní znění z roku 1961 je z pohledu právní vědy hodnoceno jako „progresivní“[3]. Objektivně však pouze pro osobu, proti které se řízení vede (podezřelý, obviněný, obžalovaný) a osoba poškozeného, případně oběti trestného činu zůstávala ještě dekádu po roce 1989 v novelách víceméně opomíjena, dle mého názoru z důvodů tkvících v imanentní snaze zákonodárce napravovat jakýsi „demokratický deficit“ z dob totality, který represivní a mocenské složce státu dával prakticky neomezenou moc, která v případě politického zadání a vágních formulací v zákoně byla ideálním nástrojem quasi-právního aparátu k likvidaci jakékoliv opozice, přičemž následná snaha o nápravu vadného stavu se v podstatných rysech omezovala na postavu obviněného.

[1] např. *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 7
[2] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 40
[3] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. VII

Při novelizacích byla právě těmto právům obviněného věnována stěžejní pozornost s tím, že postavení poškozeného bylo upozaděno, jelikož byl nedostatečně přehodnocen postoj socialistického zákonodárství, který zastával vůči poškozenému a jeho právům jakýsi paternalistický přístup, považující spáchaný trestný čin především za zásah do zájmu státu, spíše než do zájmu jednotlivce a jeho integrity. Snaha státu o kýžené vnímání se projevovala např. i tím, že do novely z r. 1990, tedy zák. č. 178/1990 Sb., s účinností od 1. 7. 1990, byly orgány činné v trestním řízení povinny stíhat z úřední povinnosti všechny trestné činy, o nichž se dozvěděly, a to bez ohledu na stanovisko poškozeného. Zmiňovanou novelou byla do českého právního řádu opět zavedena možnost trestního stíhání se souhlasem poškozeného a tyto delikty byly vypočteny v § 163 odst. 1.[4]

Dnešní přístup shrnuje v úvodu monografie o institutu poškozeného M. Růžička[5], když tento přístup označuje jako tzv. „restorativní justici", jakožto protiklad výše zmíněného paternalismu (neboli „retributivní justice"). Tento přístup v sobě zahrnuje náhled na problematiku trestné činnosti jako sociálního konfliktu pachatele a jeho oběti a předpokládá, vyjma a vedle nezbytného prvku řešení problému kriminality orgány veřejné moci, především interakci těch, kterých se uvedený problém týká, což „nalézá svůj výraz v řadě alternativ k formálnímu soudnímu procesu"[6].

Obecně shrnul J. Jelínek[7] postavení poškozeného v trestním řízení jako možnost „aktivně se účastnit trestního řízení a napomáhat svými návrhy a zásahy k správnému zjištění skutkového stavu a správnému rozhodnutí". S touto definicí, ač dozajista výstižnou, bohužel nevystačíme a proto se budeme rozborem problematiky zabývat na následujících stránkách.

Tato práce si klade za cíl pojednat o problematice poškozeného v českém trestním procesu z pohledu právní vědy. Vedle páteřních kapitol sledujících vývoj institutu poškozeného na našem území až do dnešní doby a kapitoly shrnující současný stav úpravy bude pojednáno i o několika dalších specifických aspektech s osobou poškozeného souvisejících. Budeme-li se osobou poškozeného na následujících stránkách zabývat, bude nutné přiblížit si také vybranou zahraniční úpravu, kterou bude v závěru práce úprava německá, která je našemu právnímu řádu relativně blízká

[4] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 246
[5] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. VII
[6] tamtéž.
[7] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 39

(zajímavou se jeví zejména tamní úprava soukromé a vedlejší žaloby v trestním řízení, u nás v současnosti neupravená).

V úvodních statích se zaměříme na historický vývoj institutu poškozeného od dob rakouské monarchie až po současnou úpravu. Sledování tohoto vývoje nám pomůže pochopit současnou podobu úpravy, genezi práv poškozeného. Tato práva, která vymezují jeho postavení v trestním řízení, jsou totiž instrumenty, kterými má možnost dosáhnout úspěchu v součásti trestního procesu–adhezním řízení a domoci se tak svého nároku.

Další část práce věnujeme vymezením pojmů poškozený (a jeho odlišení od pojmu oběti) a jeho práv a povinností v trestním řízení, dále pojmu škoda, adhezní řízení a dalších.

Kapitola týkající se odškodňování obětí trestné činnosti bude koncipována mimo jiné s přihlédnutím k zákonu č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a popíše způsob, jakým oběti závážnějších trestných činů mohou dosáhnout peněžitého odškodnění od státu, pakliže podle objektivních kritérií není možnost, že by v dohledné době byla možnost se takového odškodnění domoci na pachateli. Krátce pojednáno bude v této kapitole i o kriminologickém pojmu tzv. sekundární viktimizace.

Trestním stíháním se souhlasem poškozeného se budeme zaobírat v další samostatné kapitole. Naskýtá se zde také možnost pojednat o institutu soukromé a vedlejší žaloby, jak ho znalo naše právo do roku 1950.

V kapitole o odklonech bude rozebrána problematika mediace, podmíněném zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého.

Evropským pohledem na problematiku této práce se budeme zaobírat v další kapitole. Bude koncipována spíše se zaměřením na Evropu jako kulturní prostor, v jehož rámci jsou ctěny určité právní principy. Evropským pohledem tedy potom rozumíme jednak působnost institucí Evropské unie a jednak dokumenty Rady Evropy.

Z pohledu mezinárodního práva bylo o osobě poškozeného (resp. oběti) pojednáno zejména v aktech OSN. Ty z nich, které jsou pro téma této práce relevantní, budou obsahem této kapitoly.

Jak již bylo řečeno výše, vybranou zahraniční úpravou při zaměření se na institut poškozeného bude úprava Spolkové republiky Německo. Přes svou blízkost úpravě české má německá svá specifika, která by leckdy nebyla tak ostrá, nebýt kompletní

„přestavby“ práva v padesátých letech 20. století, neboť do té doby platil na našem území starý rakouský trestní řád z roku 1873, který nesl podobnou právně filosofickou a právně politickou linii jako právě trestní řád německý.

Závěrem si řekneme některá východiska úpravy poškozeného de lege ferenda s přihlédnutím k poznatkům, které jsem učinil během vypracovávání této práce.

2. Historický vývoj institutu poškozeného v trestním řízení

Účelem této kapitoly práce bude přiblížit náhledem na dějinný vývoj institutu poškozeného jeho současnou podobu, neboť tak budeme lépe schopni pochopit dnešní stav úpravy. V průběhu zhruba 150 let, během kterých je poškozený v různých úpravách trestního procesu zmiňován, se vyvíjí i jeho oprávnění a možnosti na proces působit. Zejména s ohledem na dějinně-politické zlomy pak můžeme sledovat, jak různé instituty mizí a nahrazovány jsou dle konkrétních vůdčích ideologických principů doby jinými. Zvláštností v tomto ohledu, platnou na našem území do roku 1950, je jistě institut soukromé a vedlejší žaloby, který se na našem území od té doby již nevyskytuje. Pojednáno o něm bude níže v textu.

2.1 Úprava v trestním řádu z roku 1873

Před trestním řádem z roku 1873, vydaným pod č. 119/1873 ř.z., který vešel ve známost také jako Glaserův trestní řád, byla postavě poškozeného věnována v dosavadních úpravách pouze malá pozornost. Mnoho přečinů bylo stíháno až z podnětu soukromých osob a charakteristická pro ně byla nutnost, aby byly pomocí soukromé žaloby stíhány u soudu.[8] Glaserův trestní řád zachycoval dvě skupiny osob poškozených trestným činem: byl jím soukromý účastník a soukromý žalobce. Rozhodujícím faktorem, do které z těchto skupin poškozený náleží, byla otázka, zda se v prvním případě jednalo o delikty stíhané z moci úřední (takové se nazývaly

[8] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 11

veřejnožalobní) či zda měly být vzneseny u soudu až soukromou iniciativou (tzv. soukromožalobní delikty).[9]

2.1.1 Soukromý účastník a podpůrný žalobce

Soukromému účastníku (tedy u deliktů stíhaných z moci úřední) byla vyhrazena úloha stát na straně veřejného žalobce v procesu za podmínky, že uplatnil až do počátku hlavního přelíčení u soudu soukromoprávní nárok, který mu vznikal z porušení jeho práv zločinem nebo přečinem. V řízení přestupkovém mohl nárok uplatňovat ještě během přelíčení hlavního. Tato práva musela být uplatňována v procesu proti obviněnému a musela mít charakter práva majetkového nebo rodinného. Vzhledem tedy k tomu, že soukromý účastník stál na straně veřejného žalobce, měl také zájem na tom, aby byl obviněný verdiktem soudu odsouzen a tím mu byl dán základ jeho soukromoprávního nároku vůči obviněnému, přičemž tento nárok bylo jím udávané tvrzení a rozhodnuto o něm mělo být až v rozsudku, tedy jestli nárok existuje či ne.[10] Soukromý účastník tedy vyjadřoval svůj zájem na odsouzení obviněného připojením se k trestnímu řízení. Přiznání postavení poškozeného nebylo vázáno žádnou zvláštní formou, musel tak pouze učinit včas. Nutné bylo, aby činem, který byl stíhán veřejnou žalobou, bylo poškozenému ublíženo na jeho právech, aby mu z takového činu vzešel soukromoprávní nárok a byla tu souvislost mezi tvrzeným nárokem, trestným činem a pachatelem.[11] Bylo nutné, aby poškozený uplatňoval v řízení svůj soukromoprávní nárok, aby tento byl vyčíslitelný a aby bylo činem na jeho právech ublíženo přímo poškozenému, tedy byl z něho vyloučen např. dědic. Soukromý účastník, kterému byla již škoda nějakým způsobem nahrazena, ztrácel v procesu postavení poškozeného.[12]

Práva soukromého účastníka, jako procesní strany řízení, by se dala shrnout následovně:

a) mohl napomáhat veřejnému žalobci (státnímu zástupci) a vyšetřujícímu soudci (což bylo výsostně v jeho zájmu, neboť právní základ jeho nároku se odvozoval

[9] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 62
[10] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 5
[11] Sb. s. 6528 – Sbírka rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věcech trestních pořádaná presidiem Nejvyššího soudu *in Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 12
[12] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 12 a 13

od odsuzujícího rozsudku pro tvrzený trestný čin, jímž poškozenému měla vzniknout škoda)

b) měl právo nahlížet do spisů

c) obesílal se k hlavnímu přelíčení, ve kterém mohl klást otázky, činit poznámky a měl závěrečné slovo i v otázce viny

d) měl právo podávat podpůrnou žalobu (v případě že státní zástupce upustil od stíhání zločinu nebo přečinu, byla podpůrná žaloba jedinou možností pro poškozeného, jak se domoci projednání skutku a tím pádem i dosažení odsuzujícího rozsudku, jakožto právního základu soukromoprávního nároku)

e) právo na podávání opravných prostředků měl poškozený pouze v řízení přestupkovém, kde se mohl odvolat proti výroku o soukromoprávních nárocích, ale jen v případě, že byly soudem alespoň částečně uznány (ne v případě, že byl poškozený odkázán na civilní řízení, kde však poškozený soukromoprávní nároky mohl uplatňovat vždy, jestliže nebyl s výrokem trestního soudu spokojen)

f) osoba poškozená trestným činem (soukromý účastník nebo soukromý žalobce) mohl být slyšen též jako svědek[13]

g) a konečně mohl vznést nárok na náhradu „útrat svého zastupování“, byl-li obviněný odsouzen.[14]

Jak již bylo řečeno, soukromý účastník (adherent) měl právo, na němž se autoři[15] shodují jako na naprosto zásadním, nastoupit na místo státního zástupce v trestním procesu v případě, že státní zástupce od stíhání upustil nebo ho vůbec nezahájil. Soukromý účastník v tuto chvíli měl možnost podat tzv. podpůrnou žalobu (subsidiární) a s její pomocí docílit trestního stíhání obviněného za účelem, aby byl vynesen odsuzující rozsudek s výrokem o vině, který byl právním základem nároku poškozeného. Podáním podpůrné žaloby se ze soukromého účastníka stal tzv. „podpůrný žalobce“. Podpůrná žaloba tedy byla nástrojem, kterým se poškozený mohl domoci provedení právního základu svého nároku. Na řízení před státními soudy (§ 6 zák. č. 68/1935 Sb.), ve stanném řízení (dle § 441) nebo bylo-li od stíhání upuštěno podle § 42 odst. 2 zák. č. 48/1931 Sb. nebo podle § 34 písm. a), b) tr. ř. se toto právo

[13] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 5 a 6

[14] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 13

[15] Jak J. Jelínek v publikaci Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, na s. 13, tak např. J. Látal v monografii Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, na s. 6

poškozeného nevztahovalo.[16] Výkon tohoto práva byl také diferencován podle toho, zda se jednalo o řízení přestupkové či o řízení pro zločiny a přečiny. V prvém případě mohl soukromý účastník prohlásit, že na řízení trvá v jakékoliv části procesu, v případě druhém tato dispozice závisela na fázi, v jaké státní zástupce od stíhání upustil.[17] Státní zástupce však vždy disponoval právem trestní stíhání opět převzít v jakékoliv fázi procesu, měl právo být kdykoliv o stavu trestního řízení soudem informován. Pro podpůrného žalobce znamenalo opětovné převzetí věci státním zástupcem návrat do postavení soukromého účastníka. Zbývá dodat, že vzdal-li se znovu státní zástupce stíhání obviněného, měl soukromý účastník znovu možnost uplatnění podpůrné žaloby.[18]

2.1.2 Soukromý žalobce

Jak uvádí Růžička[19], rozhodujícím faktorem, který umožňoval stíhat trestné činy soukromožalobní, byla újma na právech soukromé osoby. Takováto osoba mohla soud písemně nebo ústně žádat, aby byl trestný čin stíhán. Na rozdíl od žaloby podpůrné, která měla za úkol nastoupit v případě zájmu poškozeného místo iniciativy státního zástupce, týkala se soukromá žaloba pouze deliktů, „u nichž trestní zákon z roku 1852 stanovil, že se stíhají k návrhu (stížnosti, žádosti) osoby soukromé za podmínky, že jí bylo v jejích právech ublíženo.“[20]

Vedle deliktů návrhových, u nichž byla jejich veřejnožalobní povaha limitována nutností podání návrhu soukromé osoby, úřadu nebo alespoň zmocnění k jejich stíhání, existovala soukromá žaloba jako zvláštní institut v rámci zásady oficiality, která pro trestní řád z roku 1873 byla charakteristická. Dalším zásadním projevem promítání vlivů tzv. reformovaných trestních řádů, které vznikaly po francouzském osvícenském vzoru ze začátku devatenáctého století a mezi něž se rakouský trestní řád z roku 1873

[16] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 6
[17] *Solnař, V.,* Učebnice trestního řízení, Melantrich, Praha 1946, s. 68-70 *in Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 14
[18] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 72
[19] tamtéž, s. 78
[20] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 19

také řadil, byla zásada obžalovací. Ta spočívala v požadavku, aby byla obžaloba vedena subjektem odlišným od soudu a vedla ke vzniku orgánu státního zástupce.[21]

Soukromý žalobce byl v procesu oprávněn ke všemu, co v něm byl oprávněn státní zástupce, což se však dalo vztahovat prakticky pouze k oprávněním státního zástupce jakožto procesní strany, ne orgánu státního zástupce jakožto instituce. Na rozdíl od státního zástupce nesměl být soukromý žalobce např. účasten porad soudu, nemohl ukládat přímo policejním orgánům a úřadům státním, zemským nebo obecním příkazy či mohlo mu být ve výroku rozsudku uloženo nahradit náklady řízení.[22] Co se nahlížení do spisů týkalo, bylo vyloučenou pouze na spis, který se týkal jeho věci a ne na jakýkoliv trestní spis (což bylo právem státního zástupce jako instituce).[23] Dalším rozdílem bylo, že soukromý žalobce mohl v řízení vystupovat i jako svědek. Nečinnost soukromého žalobce (typicky např. nedostavení se k hlavnímu přelíčení) byla přímo zákonem sankcionována v § 46 odst. 3 vyvratitelnou právní domněnkou, že od stíhání upouští a následkem toho se soukromý žalobce nemohl ani domáhat návrhem obnovy řízení. Vstup státního zástupce do řízení byl možný na základě žádosti soukromého žalobce, kdy poté státní zástupce vystupoval řízení jako jeho zmocněnec, neměl však více práv než právě soukromý žalobce. J. Prušák ve své učebnici československého práva procesního[24] uvádí, že státní zástupce byl povinen šetřit své ingerence do procesu jen tehdy, byl-li soukromoprávním deliktem poškozen i zájem veřejný, aby nebylo v soukromožalobních věcech zasahování státního zástupce zbytečně nadužíváno.

Podstatu problematiky soukromé žaloby pregnantně shrnul v monografii Soukromá žaloba v trestním řízení T. Gřivna[25] - touto podstatou bylo dát možnost poškozenému disponovat řízením o těch deliktech, kde zájem státu na potrestání pachatele byl vyvážen zájmem osoby poškozené na jeho nepotrestání. Jelikož se často jednalo o delikty vycházející ze sféry práva rodinného (např. cizoložství), mohl být totiž dán i zájem poškozeného na tom, aby takový delikt stíhán nebyl, resp. aby byla možnost dispozice řízením ponechána na vůli poškozeného.

---

[21] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 73

[22] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 15

[23] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 81

[24] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 16

[25] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 34

2.1.3 Adhezní řízení

Adhezní řízení představovalo v trestním řádu z roku 1873 možnost poškozeného domoci se svého soukromoprávního nároku už pomocí výroku soudu trestního. Musel-li by poškozený zajišťovat důkazní materiál pro civilní soudy mimo trestní řízení bez možnosti uplatnit je zároveň v procesu trestním, nebyl by tím naplněn právně-filosofický předpoklad samotného trestního procesu – totiž spravedlivě potrestat pachatele a poskytnout zadostiučinění poškozenému.

Bylo tím tedy dosaženo interakce mezi dvěma druhy procesu – civilního a trestního – za účelem, aby v rámci trestního řízení byla vyřešena i prejudiciální otázka soukromoprávního nároku a přitom byl zachován právní základ celého řízení: trestný čin. Podobně jako dnes bylo nutno přihlížet k tomu, aby postup v dokazování rozhodných skutečností pro soukromoprávní nárok nezastínil či nezablokoval prvotní účel trestního řízení, tedy potrestání pachatele. Adhezní řízení splývalo s řízením trestním v jeden celek, ač nároky v něm vznesené muselo být možné uplatnit také v civilním sporu.[26] Novodobý základ adhezního řízení, které se zde objevuje poprvé, byl tímto položen a všechny následující úpravy trestního procesu na něj nějakým způsobem navazovaly.

2.1.4 Kontinuita právního řádu po vzniku ČSR

Glaserův trestní řád z roku 1873 byl po vzniku ČSR v říjnu 1918 přejat do právního řádu nově vzniklé republiky v rámci recepce práva Rakouska-Uherska. Stalo se tak 28. října 1918 zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n., který bývá označován jako tzv. „recepční norma“. Tento ve své podstatě provizorní, avšak zásadní zákon ponechal v revoluční době v platnosti veškeré dosavadní zemské a říšské zákony, což mělo nově vzniknuvšímu státu zajistit počáteční stabilitu alespoň v otázkách právní jistoty.[27] Z přejatých předpisů však byly odstraněny pasáže, které nebyly v souladu s republikánským zřízením státu.[28] Od samého počátku existence ČSR byly tendence

[26] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 89 a 90
[27] *Malý, K. a kol.,* Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přepracované vydání, Praha : Linde Praha, a.s., 2005, s. 328 a 330
[28] tamtéž, s. 413

rekodifikovat stávající legislativu, trestní právo nevyjímaje. Až na novelizace, kterými rakouský trestní řád během dvacátých a třicátých let 20. století prošel či byl zvláštními zákony (např. zákon o ochraně cti, č. 108/1933 Sb. z. a n.) doplňován, však zůstalo pouze u odborných zpracování, které se nepodařilo do počátku druhé světové války legislativně prosadit.

Je nutno dodat, že rakouský trestní řád platil jen na území zemí českých. Na Slovensku byl trestní proces upravován uherským zák. čl. XXXIII/1896, který byl o poznání pokrokovější a lépe zpracovaný, což se zřejmě dá odůvodnit jeho pozdějším vznikem.[29] Vedle toho měla ještě česká i slovenská část republiky každá vlastní vojenský trestní řád: na českém území jím byl zák. č. 131/1912 ř. z. (vojenský trestní soudní řád) a na slovenském zák. čl. XXXIII/1912. Tato rozchodnost trestněprocesních úprav se označuje jako tzv. „právní trialismus".[30]

Po válce byla zákonodárná tendence budoucích legislativních a vůbec systémových změn určitým způsobem předeslána zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví. Ten měl v duchu doby za úkol potlačit formalismus dosavadního procesního práva, které se mělo stát srozumitelné pro široké vrstvy obyvatelstva a zejména prosadit nově přijímaný princip materiální pravdy, jakožto vedoucí princip tehdejšího soudnictví. Důsledkem přijetí tohoto zákona pro postavu poškozeného (soukromého účastníka, resp. podpůrného žalobce a soukromého žalobce) bylo, že podpůrná a soukromá žaloba přestaly být uplatňovány, ač ještě ne zcela zrušeny. Kýžený zákon byl předzvěstí státního paternalismu, který v době po únoru 1948 zvítězil nad možností dispozice poškozeného se nápravou způsobené újmy zabývat či naopak nezabývat z vlastní vůle.[31] Účinností tohoto zákona z českého trestního řádu tedy prakticky mizí institut soukromé a podpůrné žaloby. Ač byly ve třicátých letech při rekodifikačních pracích instituty soukromého účastníka, podpůrného žalobce a soukromého žalobce zahrnuty do připravovaného kodexu a do budoucna se s nimi počítalo, následující dějinný vývoj tyto plány nakonec změnil.

[29] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 99
[30] tamtéž, s. 61
[31] tamtéž, s. 132

2.2 Úprava v trestním řádu 87/1950 Sb.

Záhy po nástupu totalitního komunistického režimu k moci vyvstal naléhavý zájem změnit stávající právní řád k obrazu „vlády lidově demokratického zřízení“. Toto zadání měla za úkol splnit tzv. právnická dvouletka, která od základů přeměnila celá odvětví práva novými kodexy, často po vzoru sovětské právní doktríny. Oblast trestního práva samozřejmě nezůstala stranou pozornosti a vyústila ve vydání jak nového trestního zákona č. 86/1950 Sb., tak i nového trestního řádu č. 87/1950 Sb.

Poškozený byl v § 48 vymezen jako ten, kdo utrpěl škodu trestným činem, který byl předmětem trestního řízení, přičemž škoda musela být způsobena zažalovaným trestným činem. Osoba poškozeného měla dle § 164 možnost žádat soud, aby mohla uplatnit svůj nárok na náhradu škody v adhezním řízení. Trestní řád přiznával postavení poškozeného jenom tomu, kdo vznášel nějaký nárok na náhradu škody. Nebylo možné ho přiznat např. poškozenému újmou na zdraví, pakliže mu tímto nevzniknul nárok na náhradu škody, dále nebylo možné postavení poškozeného přiznat ani těm, kterým vznikla újma morální či jiná.[32] Obecně tedy ještě neuznával v postavení poškozeného ty případy, kdy nebyl vznášen peněžitý, tedy občanskoprávně vymahatelný nárok.

Dále bylo třeba, aby poškozený v trestním řízení požádal soud, aby do rozsudku začlenil i výrok o náhradě jemu vzniklé škody. Mohl tak učinit až do doby, kdy se soud odebral k závěrečné poradě, nebyl tedy vázán jakoukoliv formou koncentrace řízení, kdy by poškozeného nutil uplatnit nárok do zahájení dokazování v hlavním líčení. Podstatná nebyla ani formální stránka žádosti, nemusel z ní plynout důvod ani výše náhrady škody, nepominutelnou podmínkou však bylo, aby škoda vzešla z jednání, které naplňovalo skutkovou podstatu trestného činu.[33] Zjištění, zda požadovaná náhrada škody je oprávněná, bylo až cílem adhezního řízení, pro jeho samotné vedení tedy stačilo, aby dosavadní šetření naznačovalo oprávněnost nároků poškozeného.[34] Nebylo možné, aby soud přiznal náhradu škody z moci úřední, mohl pouze vyhovět žádosti poškozeného, že se bude jeho nárokem v procesu zabývat. Podobně neumožňoval trestní řád prokurátorovi navrhnout soudu, aby v rozsudku uložil obviněnému

[32] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 16
[33] R 103/1953 – trestní – *in Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 7
[34] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 136

povinnosti k náhradě škody. Bylo tedy nutné, aby se poškozený výslovně vyjádřil, že žádá náhradu škody.

Vzhledem k charakteristice poškozeného v § 48 bylo jeho základním oprávněním poskytnutí možnosti uplatňovat své nároky vzešlé z trestného činu v trestním procesu, dále činit návrhy v hlavním i odvolacím řízení.[35] Aby mohl poškozený tato svá oprávnění v procesu realizovat, vybavoval ho zákon řadou oprávnění, např. možností nahlížet do spisů, možností být o hlavním a odvolacím řízení vyrozuměn, klást v hlavním a odvolacím řízení otázky vyslýchaným osobám. Mohl a zároveň pro přiznání nároku v rozsudku musel žádat soud v hlavním líčení, aby mu nárok byl přiznán, mohl podat odvolání pro nesprávnost výroku o náhradě či proto, že soud o jeho nároku nerozhodl, mohl se také nechat v procesu zastupovat zmocněncem. Poškozený měl dále právo být soudci a prokurátory v procesu o svých právech poučen.[36] Výše uvedená práva neměl poškozený v řízení před státním a vojenským prokurátorem, před státním a vojenským soudem a v řízení stanném, důvodem čehož byl požadavek, aby tyto zvláštní druhy řízení nebyly zbytečně nároky poškozeného zatěžovány a tím pádem zpomalovány.[37]

2.3 Úprava v trestním řádu 64/1956 Sb.

Poměrně záhy po vydání trestního řádu z období právnické dvouletky byl v polovině padesátých let vytvořen procesní kodex nový. Jak s odstupem desítek let naznačuje učebnice Kurs trestního práva[38], po skončení stalinské éry i tehdejší komunističtí předáci viděli, že nesmírné deformace trestního procesu nejsou únosné a v rámci pokusů o částečné napravení tohoto stavu vzniklo zadání k vypracování trestněprocesního kodexu nového. Ve srovnání s trestním řádem z roku 1950 se jeví býti kvalitnější.[39]

[35] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 16
[36] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 136 - 138
[37] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 18
[38] *Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol*. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2., podstatně přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 30 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 159
[39] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 159

Definice dle § 7 odst. 10 vymezovala poškozeného jako osobu (fyzickou, právnickou nebo stát), které byla trestným činem způsobena škoda, byl-li nárok na její náhradu uplatnitelný občanskoprávně a zároveň, nebyl-li poškozený v postavení spoluobviněného, čímž se úprava víceméně shoduje s předchozím trestním řádem. Nově byl poškozený výslovně zákonem označován za stranu, což mu umožňovalo zastávat zvláštní postavení mezi subjekty řízení.[40] Vznášený nárok opět musel být uplatnitelný v soudním řízení ve věcech občanskoprávních a škoda musela vzniknout trestným činem. Naopak nároky, které bylo možno uplatnit v jiných druzích řízení, např. správním, postavení poškozeného v procesu nezakládaly.

Oproti předcházející úpravě byl poškozený nucen požádat o přiznání nároku na náhradu škody nejpozději do zahájení hlavního líčení, o čemž byl předseda senátu povinen poškozeného poučit a před zahájením líčení ho k učinění žádosti vyzvat. Neučinil-li tak poškozený ani po výzvě, nemohl soud k jeho nároku přihlédnout – potom opět jako v předchozím trestním řádu prokurátor nedisponoval oprávněním navrhnout, aby byla obviněnému v rozsudku náhrada škody uložena a soud z moci úřední nemohl o náhradě bez žádosti rozhodnout.[41]

Práva poškozeného se rozšířila o možnost žádat náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody, měl dále právo na doručení usnesení o zastavení trestního stíhání a konečně pronést závěrečnou řeč. Orgány činné v trestním řízení ho byly povinny ve všech stádiích řízení poučit o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění. Poškozenému nebylo umožněno žádat o přiřknutí nároku na náhradu škody v řízení příslušných krajskému soudu (aby nebylo trestní projednávání závažných protispolečenských deliktů zdržováno nároky poškozeného) nebo v případě, že již svůj nárok uplatnil v civilním řízení. Soud mohl pro zjevnou neopodstatněnost vznášeného nároku také usnesením rozhodnout, že osobě v procesu v postavení poškozeného vystupovat nepřísluší.[42]

Rozdílů oproti předchozí úpravě je několik. Především v trestním řádu z roku 1950 mohl poškozený podávat odvolání proti rozsudku pro nesprávnost výroku o jeho nárocích nebo proto, že tento chybí, zatímco úprava z roku 1956 možnost podání odvolání pro poškozeného zcela postrádá. Další zpřísnění spočívalo v nemožnosti

[40] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 161
[41] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 19
[42] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 166 - 168

uplatnit nárok v rámci řízení v případě, že poškozený již uplatnil svůj nárok v občanskoprávním řízení. Úprava z roku 1950 přitom suspendovala nároky poškozeného z trestního řízení až v případě, když bylo rozhodnuto v civilním procesu. Jinými slovy, trestní řád z roku 1950 neumožňoval poškozenému uplatňovat nárok v případě rei iudicatae, kdežto trestní řád z roku 1956 jak v případě rei iudicatae, tak už i v případě litispendence.[43]

2.4 Úprava trestním řádu 141/1961 Sb.

Změna Ústavy v roce 1960 zapříčinila potřebu vytvoření nového, trestněprocesního kodexu. Stalo se tak zákonem č. 141/1961 Sb. poměrně záhy. Původní text nebyl přijímán bez výhrad a byl hned během let následujících po jeho vydání několikrát novelizován. Taktéž jeho novelizované znění je platné až do dnešních dnů. Zásadní změny, které tyto novely přinesly, si přiblížíme dále v subkapitole. Samotným vymezením poškozeného, které je od roku 1961 neměnné, se nebudeme zabývat zde z hlediska historického, nýbrž v kapitole třetí, která pojedná o institutu poškozeného, jakožto trestněprocesního institutu.

2.4.1 Původní znění

S proklamovaným vítězstvím socialismu v našem státě měl trestní řád za úkol s pomocí osob poškozených přispět k větší míře objasňování trestné činnosti. Využíval k tomu osobní zainteresovanost zejména poškozeného, která se neměla omezovat pouze na oznámení trestného činu, ale měla ho aktivně zapojit do trestního procesu. Osobě poškozeného byl tedy novým trestním řádem nabízen jakýsi širší „katalog“ procesních práv než v předchozích úpravách výměnou za aktivní spolupráci při objasňování trestného činu. Znalost věci, vedoucí k odhalení a potrestání pachatele trestné činnosti, byla zmiňována i jako samotný účel úpravy poškozeného v trestním řádu z r. 1961. Definice poškozeného se oproti předchozím dvěma úpravám rozšířila, neboť za

[43] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 10

poškozeného nově považuje i toho, komu byla způsobena morální nebo jiná škoda.[44] To je významný posun. Zatímco dosavadní úpravy vázaly postavení poškozeného na adhezní řízení (resp. práva poškozeného byla pouze instrumentem k dosažení nároků v rámci adhezního řízení), tedy na majetkovou újmu, přiznává zákon č. 141/1961 Sb. v § 43 status poškozeného *každému, kdo byl trestným činem, který je předmětem trestního řízení, nějak poškozen.*[45]

Prokurátor byl nově oprávněn navrhnout, aby soud do rozsudku zahrnul výrok o povinnosti obžalovaného nahradit poškozenému škodu, což však nereflektovalo nic jiného, než zvýšenou ochranu tzv. socialistického vlastnictví, jež mělo požívat očima tehdejší doktríny z typů vlastnictví ochrany nejvyšší. Novelou z roku 1990 bylo toto oprávnění prokurátora opět zrušeno, což se v nových podmínkách odůvodňovalo tak, že právě všechny druhy vlastnictví jsou si postaveny naroveň a prokurátor by neměl mít možnost uplatňovat přiznání nároku na některém z nich.[46]

Ani tento trestní řád však nedával poškozenému právo podávat soukromou žalobu, účastnit se jako podpůrný žalobce či po prokurátorovi trestní stíhání převzít. Podnětem k trestnímu stíhání zůstávalo nadále trestní oznámení. Určitým odrazem těchto tendencí však po roce 1989 bylo zavedení institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného, o čemž bude pojednáno níže.

2.4.2 Novelizovaná znění[47]

Zákon č. 141/1961 Sb. byl v šedesátých letech několikrát novelizován. Poznatky z aplikační praxe a historický vývoj druhé poloviny šedesátých let přinesly potřebu jeho postupného dolaďování a modernizace. Novelou z roku 1965 (zák. č. 57/1965 Sb.) došlo dle A. Růžka[48] k podstatnému doplnění práv poškozeného, kterými mohl do řízení

[44] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 21
[45] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 186
[46] tamtéž, s. 216
[47] Subkapitola je zpracována na podkladě rozsáhlého výběru z novelizací, o které pojednává *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 208 - 232
[48] *Růžek, A. a kol.* Československé trestní řízení. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha : Orbis, 1971, s. 30 a 31 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 209

významně zasahovat a co jeho procesní práva činilo úplným – totiž podávat opravné prostředky proti meritorním rozhodnutím.

Období normalizace se poškozeného v novelách týká pouze okrajově, např. zavedením nového institutu trestního příkazu novelou z roku 1973 byl poškozený odkázán ve výroku o náhradě škody na řízení ve věcech občanskoprávních nebo před jiným příslušným orgánem a to z důvodu, aby se naplnil účel zkráceného řízení trestního a tedy toto nebylo zatěžováno nároky poškozeného, vyžadující dokazování.

Urychlená potřeba znovuzavedení demokratických principů do trestního řízení po roce 1989 se odrazila hned v novele z roku 1990. Samozřejmě se hlavní pozornost zamýšlených změn týkala osoby obviněného a na zajištění jeho práv podle mezinárodních standardů. Tak byly např. upraveny podmínky odposlechů, rozšířila se ochrana obviněného zákazem užití důkazů získaných nezákonným postupem apod. Poškozený byl vnímán více ve světle současného postavení oběti trestného činu, což vyústilo o sedm let později v přijetí zákona o odškodňování obětí trestné činnosti (zák. č. 209/1997 Sb.). Této problematice je níže věnována samostatná kapitola.

Novelou č. 292/1993 Sb. byl do trestního řádu zaveden nový institut odklonu – podmíněné zastavení trestního stíhání. Poškozeného se tato změna dotkla tak, že k podmíněnému zastavení mohl soud přikročit teprve ve chvíli, kdy obviněný už nahradil poškozenému způsobenou škodu, případně učinil kroky potřebné k jejímu nahrazení. Tou samou novelou byl do trestního řádu znovu zaveden nakrátko odstraněný trestní příkaz, který oproti předrevoluční úpravě mohl obsahovat i výrok o náhradě škody poškozenému. Ten proti němu však nadále nebyl oprávněn podat odpor.

Další novela č. 152/1995 Sb. se poškozeného dotkla zejména zavedením nového druhu odklonu – narovnáním. Smyslem celého institutu bylo narovnat škodlivé následky trestného činu mezi obviněným a poškozeným, přičemž narovnání je vhodným prostředkem nápravy i škody, která není uplatnitelná v adhezním řízení. Dotčeného odklonu se týkal i o mnoho let později přijatý zákon o soudnictví ve věcech mládeže z roku 2003 (zák. č. 218/2003 Sb.), který jako jeden ze svých klíčových principů prohlašuje zásadu uspokojení nároků poškozeného a v podstatě si klade za cíl mladistvé pachatele vést k odčinění škodlivých následků trestné činnosti a narovnávat vztahy mezi mladistvým pachatelem a poškozeným. Východiskem pro narovnávání vztahu mezi pachateli (nejen mladistvými) však byl požadavek, aby se týkalo pouze méně závažných trestných činů. Naopak v případě závažné trestné činnosti bylo třeba poškozenému

garantovat dostatečně silnou procesní pozici pro účinnou možnost dosažení svých nároků ze spáchaného trestného činu vzešlých a zároveň k dosažení jeho zadostiučinění.

Zřejmě největší novelizací trestního řádu č. 141/1961 Sb. od roku vydání byla novela č. 265/2001 Sb., která byla přijata v souvislosti s harmonizačními procesy českého právního řádu při přistoupení do EU. Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná v podstatných rysech o jeho současnou podobu, bude o předmětu tohoto znění (resp. znění po úpravách několika dílčích novel trestního řádu) pojednáno v kapitole následující, která shrne postavení poškozeného v současném trestním procesu.

3. Trestněprávní analýza institutu poškozeného

V této kapitole si vymezíme některé pojmy související s platnou úpravou institutu poškozeného. Dále se zaměříme na jeho oprávnění a povinnosti a jeho postavení během fází trestního procesu.

Pakliže sledujeme záměr trestního práva procesního, je dle zákonné dikce zřejmé, že trestní řízení směřuje k náležitému zjištění trestné činnosti a spravedlivému potrestání jejich pachatelů. Dá se potom i soudit na to, že záměr trestního řádu směřuje k zadostiučinění poškozeného, který spáchaným trestným činem utrpěl nějakou újmu (k pojmu újma, resp. škoda viz výklad dále) a který je zpravidla na řízení zainteresován do té míry, do jaké se ho trestný čin dotýká a do této míry má poškozený také právo vyjadřovat na řízení, resp. na jeho výsledku, svůj soukromý zájem. Řízení, jehož je osoba poškozeného součástí, tak pro ni zastává dvojí funkci: odsuzující rozsudek je exekučním titulem pro případný nárok na náhradu škody a zároveň vyjadřuje pro poškozeného psychickou satisfakci.[49]

„Vedle toho zpravidla poškozený vystupuje v trestním řízení jako významný svědek. Vliv poškozeného na trestní řízení by měl být proto značný, a to i z toho důvodu, že poškozený je na výsledku trestního řízení do značné míry osobně zainteresován a tento interes nebývá v rozpory se zájmy státu.“[50]

[49] *Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.* Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha : ASPI, 2008, s 190

[50] *Kuchta, J. in* Sborník příspěvků českého trestního práva procesního. Rekodifikace českého trestního práva procesního, konáno dne 21. listopadu 2000 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. 1. vydání. Masarykova univerzita, Brno, 2001, s. 88

3.1 Pojem poškozeného

Dle § 43 trestního řádu je poškozeným ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Řečeno tedy § 12 odst. 6, je poškozený stranou řízení, která v něm má rozsáhlá procesní oprávnění, bez ohledu na to, zda má v řízení nárok na náhradu škody či nikoliv. V rámci procesu je zařazen mezi subjekty, které stojí na straně obžaloby, byť je na státním zástupci i na jiných subjektech řízení stranou naprosto nezávislou a skutečnost, že se státním zástupcem je řazen na jednu stranu řízení neznamená, že jejich zájmy budou za každých okolností totožné.[51] Mohou se rozcházet například v posouzení skutkových (např. zda a do jaké míry byl útok vyprovokován) nebo právních okolností (právní kvalifikaci) případu.[52]

Poškozeným může být fyzická či právnická osoba nebo stát.[53]

Fyzická osoba, aby mohla uplatňovat nárok na náhradu škody, musí mít způsobilost k právním úkonům, která, na rozdíl od způsobilosti k právům a povinnostem, jež vzniká narozením, vzniká v plném rozsahu až zletilostí. Té se dosahuje buď dosažením osmnáctého roku věku či předčasně uzavřením manželství dle občanského zákoníku a zákona o rodině. Pakliže osoba poškozeného způsobilostí k právním úkonům nedisponuje (ať již z důvodů nezletilosti či zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům), oprávněním podat za něj návrh na náhradu škody disponuje zákonný zástupce nebo opatrovník poškozeného.[54]

Právnické osoby jsou taková sdružení fyzických nebo právnických osob nebo účelová sdružení majetku nebo jednotky územní samosprávy a konečně i stát, která vystupují pod samostatnou právní subjektivitou a o nichž to stanoví zákon (§ 18 občanského zákoníku) a jejich jménem jednají jejich orgány či osoby pověřené (zákonem, vnitřními předpisy) či na základě zastoupení jiné osoby.[55]

Poškozeným může být i ten, kterému pachatel už škodu v plném rozsahu nahradil, na jeho procesním postavení to mění pouze to, že již nemůže být subjektem tzv. adhezního řízení (viz výklad dále).

---

[51] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 93
[52] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 249
[53] *Fryšták, M. a kol.* Trestní právo procesní. 2. Přepracované vydání. Ostrava : Key Publishing s.r.o., 2009, s. 31
[54] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 305
[55] tamtéž. s. 305 a 306

Negativní vymezení následuje v druhém odstavci § 43: za poškozeného nelze považovat toho, kdo se cítí být subjektivně trestným činem morálně nebo jinak poškozen, ale tímto jeho tvrzením vzniklá újma není v příčinné souvislosti s trestným činem pachatele nebo chybí-li zavinění pachatele ve vztahu k předmětnému trestnému činu. Záměrem zákonodárce dle důvodové zprávy k novele č. 265/2001 Sb. v tomto případě bylo zúžit příliš vágní formulaci množiny případných poškozených, jejichž nárok nekorespondoval s účelem zákona a možnostmi justice efektivně řešit nároky skutečných poškozených a záměr, aby tato množina nezahrnovala osoby, které byly jednáním pachatele postiženy až zprostředkovaně nebo mají jen subjektivní pocit, že se za poškozené mohou považovat[56], přičemž výsledkem úpravy není ani tak zúžení pojmu poškozeného jako spíše vyjádřením skutečnosti, že ve vyčtených případech se o poškozené vůbec nejedná.[57] Dále pak nepřísluší postavení poškozeného v souvislosti s možností narovnání (viz kapitola pojednávající o odklonech) tomu, na kterého pouze přešel nárok na náhradu škody (např. dědicové či pojišťovna, která uhradila škodu vzniklou spácháním trestného činu). Tyto osoby jsou tudíž vyloučeny z postavení poškozeného v případném řízení o narovnání.[58] Postavení poškozeného nemůže také zaujímat osoba, která vystupuje v tomtéž řízení jako spoluobviněný (§ 44 odst. 1) a to z toho důvodu, že osoba poškozeného je v řízení v podstatě občanskoprávním odpůrcem obviněného a také v trestním řízení vykonává svá práva proti obviněnému, a tudíž by se tímto dostal do protichůdného procesního postavení. Bylo-li však řízení proti spoluobviněnému vyloučeno ze společného řízení nebo bylo-li vedeno řízení od začátku proti každému z obviněných zvlášť, postavení poškozeného takovéto osobě přiznáno být může, neboť se pak již pojmově nejedná o osobu v postavení spoluobviněného.[59]

Poškozený samozřejmě pak nemůže vystupovat v řízení jako znalec nebo soudce a to pro vyloučení z řízení pro poměr k věci. Obdobných překážek se týká také neslučitelnost osoby poškozeného s osobou tlumočníka a osobou zúčastněnou.

Naopak postavení poškozeného a svědka v jedné osobě v trestním řízení nejenže není na překážku tomu, aby poškozený v obou pozicích v procesu vystupoval, ale

[56] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 302
[57] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 264
[58] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 244
[59] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 301

naopak je i jevem častým. „Je to dáno tím, že poškozený má mnohdy přímé a bezprostřední vědomosti o trestném činu pachatele, jeho trestném jednání a zejména o jeho následcích (účincích), např. o škodě na majetku, újmě na zdraví apod.“[60] Tím spíše je tato slučitelnost opodstatněná, když si uvědomíme, že poškozený v řadě případů může vystupovat také jako jediný svědek jednání pachatele (např. při znásilnění, loupeži aj.). V některých případech však může vyvstat potřeba, aby byl poškozený z procesních úkonů vyloučen, např. proto, aby nebyla jeho věrohodnost jako svědka ovlivněna vnímáním výpovědi jiných subjektů řízení. Úzká souvislost osoby poškozeného zároveň jako svědka se dá dovodit také faktem, že jedině jako svědkovi se poškozenému ukládají také procesní povinnosti (jako poškozený má pouze práva).[61]

Vyjma trestního řádu je pozice poškozeného významně ukotvena také v zákoně č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), který v § 3 odst. 7 zakládá zásadu uspokojení zájmů poškozeného, což mimo jiné představuje jeden z předních cílů tohoto zákona: totiž zprostředkovat přiměřené zadostiučinění poškozenému a zároveň vést mladistvého pachatele k nápravě pomocí takových institutů jako je narovnání, podmíněné zastavení trestního stíhání či odstoupení od trestního stíhání. Zájmy poškozeného zda chrání např. účinná lítost pachatele. Zakotvena je povinnost orgánu činného podle tohoto zákona vyrozumět poškozeného v případě, že osoba mladistvého pachatele prohlásí, že je připravena způsobenou škodu nahradit nebo jinak odčinit škodlivé následky činu.[62] V dalším textu (kapitola o odklonech) bude řeč podrobněji o problematice mediační služby, která je zejména příslušná v řízení působit mezi mladistvým pachatelem a poškozeným jako jakýsi „zprostředkovatel“ (mediátor) urovnání konfliktu činem vzniklého.

Vymezení poškozeného se týká trestního řízení v jeho jakékoliv fázi, jeho definice platí pro všechna stadia trestního řízení a vztahuje se tím pádem i na postup před zahájením samotného trestního stíhání.[63]

---

[60] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 16 a 17

[61] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 265 a 266

[62] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 111

[63] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 21

3.2 Klasifikace institutu poškozeného

Osoby poškozené trestnou činností se dají rozlišovat podle různých kritérií. Hned v § 43 odst. 1 trestní řád rozlišuje dvě skupiny poškozených. První z nich jsou ti, kteří mohou požadovat náhradu škody a druzí jsou ti, kteří oprávnění k náhradě škody nemají. Důležité je zdůraznit, že každý poškozený, ať již má či nemá nárok na náhradu škody, kterou může uplatnit v adhezním řízení, v každém případě v řízení má práva uvedená v § 43 odst. 1 TrŘ.[64] Z toho logicky vyplývá, že vymezení pojmu poškozeného je širší než pojem subjektu adhezního řízení, protože za poškozeného považuje zákon i toho, kdo k návrhu na náhradu škody oprávněn není.[65]

Vedle těchto dvou klasifikačních kritérií je nutné zmínit ještě pojem oběti trestného činu, který však není kategorií trestněprávní, nýbrž původně kriminologickou a do českého právního řádu zavedenou až zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. O kategorii oběti bude řeč dále.

Poškození, kteří mají právo na náhradu škody a jsou i subjekty adhezního řízení jsou zpravidla ti, kterým vznikla újma na zdraví nebo majetková škoda. Přitom, jak poukazuje Růžička[66], subjektem adhezního řízení mohou být i osoby, které pod vymezení § 43 odst. 1 nespadají – totiž právní nástupce poškozeného podle § 43 odst. 3.

Naproti tomu druhá skupina poškozených (kteří nemohou uplatňovat náhradu škody) neztrácí své postavení v řízení tím, že jí škoda již byla plně nahrazena, třebaže ještě před zahájením řízení nebo už v jeho průběhu a neztrácí ho ani v případě, že jí vzniklou škodu již uhradila pojišťovna plněním z pojištění. V postavení poškozeného se nachází i veřejné zdravotní pojišťovny za podmínky, že „uhradily zcela nebo zčásti zdravotní péči poskytovanou poškozenému zdravotnickými zařízeními nebo konkrétními lékaři na základě smluv s nimi uzavřenými.“[67]

---

[64] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 34

[65] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 93

[66] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 236, pozn. pod čarou č. 4

[67] R-25/1998-II. *in Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 299

3.2.1 Práva poškozeného podle § 43 odst. 1 TrŘ

Především každý poškozený má právo účastnit se trestního řízení, v žádném případě to však není jeho povinností. Každý poškozený bez ohledu na možnost žádat náhradu škody má:[68]

a) právo být o svých právech řádně poučen
b) právo vzdát se svých procesních práv
c) právo činit návrhy na doplnění dokazování
d) právo nahlížet do spisů a činit si z nich výpisky a poznámky a na vlastní náklady si ze spisů pořizovat kopie
e) právo účasti na hlavním líčení a zasedání o odvolání
f) právo na zastoupení
g) právo vyjádřit se k věci před skončením jednání
h) právo žádat na odsouzeném náhradu nákladů řízení
i) právo žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu
j) právo podat stížnost proti usnesení o odložení věci, o postoupení věci jinému orgánu a o zastavení trestního stíhání
k) právo vyjádřit souhlas či nesouhlas s trestním stíháním
l) právo být poučen o možnosti žádat informace o propuštění nebo uprchnutí obviněného z vazby nebo odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody

Každý poškozený má také právo vzdát se svých procesních práv (§ 43 odst. 4). Klíčové je to, že jde právě jen o práva v procesu a ne o práva vyplývající z hmotného práva. Takto například se může poškozený vzdát práva podat návrh, aby mu soudem v rozsudku byla přiznána náhrada škody od obžalovaného, nikoliv však nároku na náhradu škody samotného. Komentář[69] k trestnímu řádu se navíc kloní k závěru, že poškozený se nemůže vzdát nároku jen zčásti, neboť různá oprávnění poškozeného jsou vzájemně provázaná a na sobě do určité míry závislá.

[68] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 96
[69] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 306 a 307

3.2.2 Práva poškozeného, který má právo na náhradu škody a může být subjektem adhezního řízení dle § 43 odst. 3

Poškozený s nárokem na náhradu škody vůči obviněnému má možnost tyto své nároky uplatňovat přímo v trestním řízení v rámci takzvaného adhezního řízení (které s řízením trestním splývá). Děje se tak na základě návrhu poškozeného, aby v odsuzujícím rozsudku soud uložil obžalovanému povinnost k náhradě škody, která v důsledku jednání obžalovaného poškozenému vznikla.

Mimo výše vyčtených práv, která náleží každému poškozenému, náleží poškozenému s nárokem na náhradu škody následující další oprávnění:[70]

a) uplatňovat vůči poškozenému nárok na náhradu škody
b) právo učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody na majetku obviněného
c) právo být upozorněn ve vyrozumění o hlavním líčení, že nedostaví-li se k hlavnímu líčení, bude se o jeho nároku rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů, jsou-li už obsaženy ve spise nebo dojdou-li soudu dříve než se přikročí k dokazování
d) právo napadnout rozsudek odvoláním pro nesprávnost výroku o náhradě škody
e) právo klást vyslýchaným osobám otázky[71]
f) právo na náhradu účelně vynaložených nákladů, potřebných k účelnému uplatnění jeho nároku na náhradu škody v trestním řízení za podmínky, že mu byl pravomocně přiznán alespoň zčásti nárok na náhradu škody
g) právo stížnosti proti usnesení soudu, kterým byla povolena obnova řízení ve výroku o přiznaném nároku na náhradu škody
h) právo učinit návrh na rozhodnutí o poskytnutí právní pomoci poskytované bezplatně nebo za sníženou odměnu[72]

Zároveň s těmito právy vyvstává otázka, zda má poškozený také nějaké procesní povinnosti. Jak už bylo zmíněno výše, v obecné rovině se dá říci, že procesních povinností poškozený nabývá až v případě, že zároveň v jednom řízení vystupuje také jako svědek, pak je jeho povinností např. dostavit se k výslechu a vypovídat o skutečnostech, které svými smysly vnímal. Další zvláštní povinnosti se dají odvodit dle

[70] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 300
[71] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 106
[72] tamtéž, s. 104

zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.[73]

3.2.3 Pojem škody. Členění poškozených podle druhu způsobené škody nebo újmy

Poškozený je dle zákonné definice ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda, morální nebo jiná škoda. Poškozeným tedy můžeme rozumět každého, kterému byla způsobena některá z výše uvedených druhů škod.

Pojem škody je obecně definován v § 442 ObčZ jako skutečná škoda a to, co poškozenému ušlo (ušlý zisk). V teorii a z ní vycházející soudní praxi je škoda dále vymezena jako újma, která nastala (která se projevuje) v majetkové sféře poškozeného a je objektivně vyjádřitelná všeobecným ekvivalentem, tj. penězi, a je tedy (nedochází-li k naturální restituci) napravitelná poskytnutím majetkového plnění, především tedy poskytnutím peněz.[74]

Jak uvádí Jelínek[75], vymezení škody, tak jak je používáno zákonodárcem v intencích problematiky poškozeného dle teorie trestního práva, není zcela identická s kategorií škody v chápání teorie a judikatury občanského práva. Dle občanskoprávní teorie do pojmu škoda tedy nespadají nemajetkové a morální újmy, pojem škody v trestním právu tedy zahrnuje širší vymezení a připouští jejich zmírnění peněžitým plněním. Zároveň Jelínek rozlišuje dva druhy újmy: „škodu“ a „majetkovou škodu“.[76]

3.2.3.1 Poškozený ublížením na zdraví

Ublížením na zdraví se rozumí stav, který je porušením normálních tělesných nebo duševních funkcí a znesnadňuje výkon obvyklé činnosti nebo má jiný vliv na obvyklý způsob života poškozeného a který zpravidla vyžaduje lékařské ošetření, i když

[73] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 250
[74] *tamtéž. s.436*
[75] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 23
[76] tamtéž, s. 26

nezanechá trvalé následky.[77] Vedle toho, komu bylo přímo skutkem kvalifikovaným jako trestným činem proti životu nebo zdraví ublíženo, je poškozeným také ten, vůči komu byl spáchán také jiný trestný čin, v souvislosti s nímž také k poškození zdraví došlo.[78]

3.2.3.2 Poškozený majetkovou škodou

Majetkovou škodou rozumíme skutečně vzniklou škodu, která je vyjádřitelná v penězích. „Materiální škodou jsou i náklady léčení, ale také náklady odškodnění, coby protihodnota za utrpěnou škodu svého druhu, čímž je třeba rozumět třeba bolestné či náhradu za ztížení společenského uplatnění ve smyslu občanského zákoníku.“[79] Škoda se dá nahradit buď peněžitou náhradou nebo uvedením v původní stav, za podmínky že je to účelné a poškozený se výslovně vyjádří, že to požaduje. Opět je důležité připomenout, že i osoba, jíž byla majetková škoda již v plném rozsahu nahrazena, ať již samotným pachatelem nebo na základě plnění pojišťovny, stále zůstává v řízení v postavení poškozeného. Důsledkem je však to, že již nemá nárok být subjektem adhezního řízení dle § 43 odst. 3.[80]

Majetkovou škodou nebude přitom hodnota úplatku, který byl poskytnut v případě trestného činu přijetí úplatku dle § 331 trestního zákoníku, neboť se jedná o bezdůvodné obohacení ve smyslu § 451 odst. 2 občanského zákoníku a taková osoba vůbec postavení poškozeného, jak ho vymezuje § 43 odst. 1 TrŘ, zaujímat nemůže.[81]

3.2.3.3 Poškozený morální škodou

Morální škodou se zasahuje do oprávněných zájmů a práv poškozeného a porušuje se jím některý ze statků chráněných trestním zákonem. Vznik morální škody musí být v příčinné souvislosti se skutkem, pro který je obviněný stíhán nebo musí být pachatelem zaviněna, jinak se nebude jednat o poškozeného v souvislosti s ustanovením

[77] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 297 a 298
[78] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 89
[79] tamtéž, s. 90
[80] tamtéž.
[81] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 238

§ 43 odst. 2 TrŘ. Morální škoda nezakládá nárok na náhradu škody. Bývá způsobena např. trestnými činy znásilnění, pohlavního zneužití, křivým obviněním apod.[82]

3.2.3.4 Poškozený jinou škodou

Jinou škodou chápeme zejména škodu způsobenou na právech, poruchu menší intenzity než v případě výše zmiňovaného případu poškozeného ublížením na zdraví. Je jí také škoda, která je z hlediska vývojových stádií trestného činu ve stádiu přípravy nebo pokusu v případě trestných činů proti životu a zdraví a majetku.[83] Výkladem pojmu jiná škoda v tomto smyslu je tak umožněno uplatňovat práva poškozeného i tomu, vůči komu byl veden útok, k jehož dokonání z různých důvodů nedošlo.[84] Příkladem jiné škody můžeme uvést třeba následky trestného činu vydírání.

3.3 Oběť

Pojem oběti trestné činnosti je třeba odlišovat od pojmu poškozeného. Zaveden byl do českého právního řádu až zákonem č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a rozumí se jím fyzická osoba, které v důsledku trestné činnosti vznikla škoda na zdraví (§ 2 cit. zákona), přičemž za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně s obětí žila v době smrti ve společné domácnosti nebo jí zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu (§ 3 cit. zákona).[85] Pojmově je dle platné právní úpravy vyloučeno, aby za oběť byla považována osoba právnická. Dlouhou dobu bylo pojmu oběti používáno pouze v literatuře kriminologické a viktimologické a mezinárodních dokumentech a vůbec poprvé se v platném právu objevuje až s cit. zákonem. V mezinárodních dokumentech a v zahraničních právních úpravách je navíc časté, že mezi oběma pojmy není činěn rozdíl.

[82] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 90
[83] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 298
[84] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 91
[85] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 245

Teze, že pojem oběti je užší než pojem poškozeného,[86] není literaturou přijímána bez výhrad: v publikaci Kurs trestního práva[87] najdeme i názor naprosto protichůdný, který oběť považuje za pojem širší, a to hlavně proto, že nezahrnuje jen osoby, které utrpěly jen újmu v přímé souvislosti s trestným činem, ale i takové osoby, u nichž k takové újmě došlo zprostředkovaně, tedy např. členové nejbližší rodiny. V tomto pojetí chápe citovaná učebnice šíře i pojem škody, resp. újmy. „Zahrnuje i škody psychické, emocionální strádání, omezení základních práv, jakož i četné další nepříjemnosti, jež oběť musí snášet v souvislosti s následným trestním řízením (tzv. druhotnou viktimizaci).[88]

Tematikou odškodňování oběti se budeme podrobněji zabývat v kapitole čtvrté, Odškodňování obětí trestné činnosti.

3.4 Adhezní řízení

Adhezní řízení je součástí řízení trestního, ve kterém se projednává nárok poškozeného na náhradu škody. S trestním řízení, zejména co se týká fáze dokazování, formálně a časově splývá, nejedná se tedy o nějakou formu zvláštního řízení probíhající odděleně.[89] Pomocí adhezního řízení má poškozený možnost se domoci, aby soud zároveň s odsuzujícím rozsudkem uložil obžalovanému náhradu škody, kterou mu způsobil trestným činem, pro který byl obžalovaný uznán vinným. Z uvedeného vyplývá, že subjektem adhezního řízení je pouze poškozený s nárokem na náhradu škody, tedy pouze ten, kterému byla způsobena škoda majetková a kterou lze vyjádřit v penězích.[90] Pravomocný rozsudek, ve kterém je poškozenému přiznán nárok na náhradu škody, je exekučním titulem.

[86] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 245
[87] *Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol*. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2., podstatně přepracované vydání. Praha : C. H. Beck, 2003, s. 266 a 267 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 597
[88] tamtéž. s. 597 a 598
[89] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 303
[90] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 112

3.4.1 Podmínky přiznání nároku

Nepominutelnou podmínkou, aby soud mohl o náhradě škody v adhezním řízení rozhodnout, je skutečnost, že poškozený svůj nárok na náhradu škody před soudem uplatní návrhem řádně a včas, a to nejpozději v hlavním líčení ještě před přistoupením k dokazování a ve zkráceném řízení před vydáním trestního příkazu. Tento návrh musí být učiněn výslovně. Překážkou přiznání nároku bude, jestliže o nároku na náhradu škody již bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení (§ 44 odst. 3). Nelze tedy uplatňovat nárok, o němž již bylo rozhodnuto (ač nepravomocně), naopak nic nebrání podání návrhu na náhradu škody v řízení trestním, pakliže jiné řízení běží, ale dosud o něm rozhodnuto nebylo. Trestní řád totiž nezná překážku zahájeného řízení – litispendence ve smyslu civilního řízení.[91] Naopak platí, že uplatnil-li poškozený nárok na náhradu škody v rámci trestního řízení, tvoří zahájené trestní řízení překážku řízení občanskoprávního.[92] Další podmínkou je, aby poškozený uplatnil svůj návrh vůči určité konkrétní osobě. V případě, že je obviněných víc, musí zároveň určit, zda vůči všem obviněným uplatňuje náhradu škody solidárně či podílově podle jejich účasti na zavinění škody. Dále je třeba, aby z návrhu bylo seznatelné, z jakých důvodů a jaké výše náhrady škody se poškozený domáhá, tj. alespoň minimální výše způsobené škody; postačí i taková specifikace, z níž přesná výše vyplývá a co do důvodu, dle praxe soudů, postačuje, když poškozený poukáže na to, že mu skutkem v žalobním návrhu uvedeném byla způsobena škoda a že z tohoto důvodu uplatňuje náhradu škody. Při přiznávání nároku na náhradu škody soud nemůže přiznat poškozenému v adhezním řízení víc, než bylo uvedeno v návrhu.[93]

3.4.2 Rozhodnutí v adhezním řízení

Forma soudního rozhodnutí, kterým se adhezní řízení končí a které je zároveň součástí rozsudku trestního řízení jako takového, jsou upraveny v části zákona týkající se rozsudků, v § 228 a 229. Rozhodnutí, které soud vydá, může být trojího druhu.[94]

[91] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 248
[92] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 115
[93] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 304
[94] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 114

První a pro poškozeného nejvýhodnější varianta rozhodnutí je taková, která mu přiznává celý nárok na náhradu škody v plné výši, pakliže jsou nárok i jeho výše odůvodněny výsledkem hlavního líčení.

V druhém případě může soud rozhodnout o nároku poškozeného pouze částečně a ve zbytku nároku ho odkázat na občanskoprávní řízení. K takovému výsledku soud obvykle dospěje, když výsledky řízení neprokazují v plné šíři poškozeným požadovaný nárok a další dokazování by bylo nutné pouze pro prokazování nároku poškozeného, přičemž by přesahovalo potřeby trestního řízení samotného a podstatně by je protahovalo. Potom tedy soud uzná nárok poškozeného jen zčásti a ve zbytku ho odkáže na občanskoprávní řízení o náhradě škody nebo na řízení před jiným příslušným orgánem.

Třetí možností je ta, že soud odkáže poškozeného s celým nárokem na občanské soudní řízení nebo na řízení před příslušným orgánem. Takový výrok bude vynesen, pakliže v řízení během dokazování nevyjde najevo dostatek skutečností umožňujících vynést rozhodnutí o náhradě škody poškozenému nebo v případě, že další dokazování přesahuje potřeby trestního řízení jako takového a značně by jej protáhlo.

V případě, že oprávněný poškozený řádně uplatní nárok na náhradu škody, soud nemůže jeho nárok zamítnout. Na druhou stranu je soud co do výše nároku uplatněné poškozeným v návrhu vázán a nemůže mu také přiznat náhradu vyšší než poškozeným požadovanou.

Soud o náhradě škody po formální stránce rozhoduje v rozsudku, přičemž výrok o náhradě škody stojí v rozsudku samostatně a v této části ho následně poškozený také může napadnout odvoláním, stejně tak proto, že je vadný nebo že úplně chybí.[95] Soud nesmí zbytečně odkazovat poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních či před jiným příslušným orgánem, když ve věci náhrady škody může rozhodnout sám.

3.5 Zastupování poškozeného

Poškozený se jako procesní strana může nechat v řízení také zastoupit. Obecně možnost zastoupení upravuje § 50 TrŘ, který říká, že poškozený tuto možnost má a dále upřesňuje jaká osoba je pak způsobilá vystupovat v řízení jako zmocněnec

[95] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 304

poškozeného: jedná se o osobu, jejíž způsobilost k právním úkonům nebyla omezena nebo jí tato osoba nebyla zbavena a během hlavního líčení a veřejného zasedání nesmí zároveň vystupovat jako svědek, znalec nebo tlumočník. Zmocněnec jedná na základě smlouvy o zastoupení a udělené plné moci jménem zastoupeného, je oprávněn podávat za něj žádosti, opravné prostředky aj. a je též oprávněn se zúčastnit všech úkonů, kterých by se mohl zúčastnit poškozený.

Setkáváme se s dvojím významem zastoupení poškozeného: je jím jednak výše nastíněné smluvní zastoupení dle § 50 TrŘ, které však nemůžeme směšovat se zastoupením zákonným (ve smyslu § 22 občanského zákoníku nebo § 14 – 16 obchodního zákoníku), případně zákonným zastoupením nezletilých (zákonným zástupcem přitom není nevlastní rodič[96]) a osob, jejichž způsobilost k právním úkonům byla omezena nebo jí byly zbaveny. „V případech, kde zákonný zástupce poškozeného nemůže vykonávat práva poškozeného a hrozí nebezpečí z prodlení, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce ustanoví opatrovníka k výkonu práv poškozeného.“[97] Opatrovník se ustanovuje také poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody, avšak je neznámého pobytu nebo v cizině (nelze mu doručovat).[98]

Zmocněncem v trestním řízení bude nejčastěji advokát, kterého si poškozený zvolí.

Ze zákonných ustanovení § 215 odst. 1 a 3 a § 216 odst. 2 vyplývá, že skutečnost, že poškozený je zastupován zmocněncem se projevuje výlučným jednáním zmocněnce, tj. nikoliv že vedle něho vykonává svá práva přímo i poškozený.[99] Tato zásada je prolomena pouze v případě, že orgány činné v trestním řízení vyžadují, aby poškozený něco osobně vykonal.

3.5.1 Společný zmocněnec

Zároveň je třeba také zdůraznit, že zastoupení zmocněncem je dobrovolné, v jednom zákonném případě však povinné. Jedná se o stav popsaný v § 44 odst. 2,

[96] Trestní judikatura - R 61/1981, 1 *in Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 15
[97] *Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.* Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha : ASPI, 2008, s 197
[98] Stanovisko dovozené praxí – č. 60/2000 Sb. rozh. tr. *in Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha : Eurolex Bohemia, 2003, s. 187
[99] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 18

včleněný do zákona novelou trestního řádu z roku 2001, která reflektovala na nejednotnou praxi krajských soudů a nejednoznačné znění zákona, když v případě vysokého počtu poškozených soudy rozhodovaly rozdílně o jejich účasti v řízení. Stanoví, že je-li počet poškozených mimořádně vysoký (Komentář[100] k trestnímu řádu dovozuje, že se bude jednat zřejmě o stovky, až tisíce poškozených) a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh řízení (došlo by k jeho faktickému zablokování), rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce, že poškození mohou vykonávat svá práva v trestním řízení pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. Navíc v případě, že na volbě mezi poškozenými nebude shoda, resp. zvolených zmocněnců bude víc než šest, provede výběr s přihlédnutím k zájmům poškozených soud.[101] Trestní řád výslovně neupravuje situaci, kdy po rozhodnutí, že poškození mohou svá práva vykonávat pouze prostřednictvím zmocněnce si ho poškození vůbec nezvolí. Důsledkem bude však to, že poškozený nebude moci svá práva v řízení vykonávat s odkazem na § 206 odst. 3.[102]

3.5.2 Zmocněnec nemajetného poškozeného

§ 51a stanoví, že nemajetný poškozený za určitých podmínek může mít nárok na bezplatně nebo za sníženou cenu poskytovanou právní pomoc zmocněnce – advokáta. Poškozený je oprávněn této možnosti využít, když prokáže, že to jeho majetkové poměry odůvodňují, a když zároveň prokáže, že uplatnil nárok na náhradu škody. Tato pomoc je tedy určena pouze poškozenému, který je subjektem adhezního řízení podle § 44 odst. 3 a na obecné vymezení poškozeného trestným činem dle § 44 odst. 1 se nevztahuje (viz výklad o pojmu poškozeného výše).[103]

Zmocněncem nemajetného poškozeného může být pouze advokát, „náklady spojené s přibráním ustanoveného zmocněnce hradí stát, a to ať už zcela nebo zčásti.“[104] Vzhledem k jednoznačné dikci zákona je vyloučeno, aby zmocněncem nemajetného

[100] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 315
[101] *Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.* Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha : ASPI, 2008, s 197
[102] *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 95
[103] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 290
[104] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 347

poškozeného byla jiná osoba (pak by se jednalo o tzv. obecného zmocněnce). Důvodem je zřejmě účel začleněné úpravy § 51a do trestního řádu, který uvádí Šámal[105]: totiž posílení práv poškozeného, který se vzhledem k povaze škody a její výši dostal do značně tíživé životní situace, jež by bez náležité právní pomoci byl s to jen těžko správně procesně zvládnout, neboť často nemá potřebné právní vědomosti a hrozila by tak újma na jeho právech.[106] Je zde patrný i jasný úmysl zákonodárce posílit postavení poškozeného v trestním řízení tím, že stejně jako straně obžalované je mu za zákonem stanovených podmínek umožněno dosáhnout na bezplatnou nebo za sníženou cenu zprostředkovanou právní pomoc od státu. Tento krok hodnotím jako významný posun v posílení práv poškozeného. Soud ustanovuje zmocněnce poškozenému za stejných podmínek, za jakých ho ustanovuje obviněnému. Aby měl poškozený nárok na bezplatnou pomoc zmocněnce – advokáta, jehož náklady hradí stát, musí se v každém případě jednat o odůvodněný případ takového zastupování, tedy v řízení, ve kterém poškozený uplatňuje nárok na náhradu škody na obviněném co do důvodu a výše, přičemž náhrada škody musí být alespoň v minimální hodnotě vyšší, než budou pravděpodobné náklady na zastupování.

3.5.3 Právní nástupce poškozeného

Hovoříme-li o zastoupení poškozeného, musíme se krátce zmínit o možnosti přechodu jeho práv na případné právní nástupce. Předně je třeba zjistit, zda se v případě fyzické osoby jedná o pozůstalé, kteří pouze vstupují do procesního postavení poškozeného (a zejména do jeho nároku na náhradu škody) v rámci dědické posloupnosti, či zda se jedná o pozůstalé po poškozeném, kteří sami jsou poškozenými z důvodu spáchání trestného činu, v jehož důsledku došlo k úmrtí.[107] Je zároveň možné, že jedna fyzická osoba v sobě může kumulovat oba tyto prvky, tedy být zároveň procesním nástupcem poškozeného co do jeho nároku a zároveň sám moci zastávat postavení poškozeného jako takového. Právní nástupce – fyzická osoba vstupuje přímo do práv poškozeného, pakliže tento měl nárok na náhradu škody a uplatnil ho. Časté

[105] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 345
[106] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 290
[107] tamtéž, s. 296

jsou i situace, kdy poškozený má právních nástupců (dědiců) několik a není jisté, na koho z nich jeho práva přejdou. Pak, mělo-li by být předmětem řízení další dokazování pouze v této věci, jež by řízení mohlo podstatně protáhnout, odkáže soud právní nástupce s jeho nárokem na řízení občanskoprávní.[108]

Právní nástupnictví poškozeného se pojmově může týkat i osob právnických. Možný je i přechod práv poškozeného na základě zákona, jak tomu bude třeba v případě, že bylo poškozenému poskytnuto pojistné plnění na základě pojistné smlouvy s pojišťovnou.

V obou případech, jak úmrtí osoby fyzické, tak zániku osoby právnické, je nerozhodné, zda k němu došlo před zahájením řízení či v jeho samotném průběhu.[109]

4. Odškodňování obětí trestné činnosti

V subkapitole o oběti trestné činnosti jsme částečně osvětlili pojem oběti trestného činu v českém právním řádu a její vymezení vůči pojmu poškozeného. Jak již bylo řečeno, pojem oběti se poprvé v našem platném právu objevuje se zákonem č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Tato pomoc spočívá v jednorázovém poskytnutí peněžité částky k překlenutí zhoršené sociální situace způsobené oběti trestným činem (§ 2 odst. 3 cit. zákona), za oběť se přitom považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat (§ 2 odst. 2 cit. zákona). Při splnění zákonem určených kritérií tedy oběti vzniká nárok na poskytnutí peněžitého odškodnění od státu.

Teoreticko-filozofická východiska celé koncepce odškodňování obětí trestné činnosti shrnul Jelínek[110]: důvěra občanů v právní stát klesá, pakliže jim stát není schopen kompenzovat nebo zajistit kompenzaci majetkových a nemajetkových újem, způsobených trestnými činy. Předně by měl oběti odčinit újmu pachatel, když ten však z různých důvodů nemůže nebo není vůbec ochoten či schopen, měl by nastoupit ke kompenzaci stát. Zároveň zmiňuje teoretické pojetí „trestně-restituční“ politiky státu

[108] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 19
[109] tamtéž, s. 19
[110] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 114 a 115

jako pojetí potrestání pachatele povinností odškodněním, které zároveň bude plnit úlohu zadostiučinění pro poškozeného. „Systém státní kompenzace škody obětem deliktů byl označen za nezbytný, neboť od pachatele lze zřídkakdy očekávat náhradu (je neznámý nebo z různých důvodů neschopný platit), stadium exekuce v civilním řízení je značně zdlouhavé a problematické.“[111] V neposlední řadě je třeba říci, že forma odškodnění splňuje také ten požadavek, aby byla překlenuta akutní a aktuální potřeba oběti finanční pomoci, což by v řadě případů, kdy plnění by mohlo nastat až po konečném verdiktu soudu nad pachatelem, případně s dalšími průtahy v řízení exekučním, bylo pro oběť značně frustrující a po řadě měsíců až let také neefektivní a ve své podstatě postrádající smysl. Na rozdíl od úpravy v TrŘ, která má poškozenému zajišťovat možnost uplatnění jeho práv v trestním procesu, plní úprava zák. č. 209/1997 Sb. ve vztahu k oběti úlohu především sociální. Poskytnutí pomoci je koncipováno jako jednorázová peněžní částka poškozeným újmou na zdraví, která má překlenout složitou životní situaci, do které se oběť dostala a způsobuje, že nemůže vlastními silami dosáhnout životní úrovně před spácháním trestného činu.

4.1 Geneze úpravy odškodňování obětí trestné činnosti

Od 60. a 70. let probíhala zejména na poli oblasti viktimologie diskuse, týkající se problematiky odškodňování obětí trestné činnosti, zejména záměrem vytvoření společného fondu, ze kterého by obětem bylo možno pomoc poskytovat. V roce 1985 byla přijata Deklarace OSN o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestného činu a ohledně obětí zneužití moci, kde byl pojem oběti poprvé definován a již dříve v roce 1983 byla na úrovni Rady Evropy schválena Evropská úmluva o odškodňování, jejíž stranou se však Česká republika stala mnohem později a v českém právním řádu ji najdeme pod č. 141/2000 Sb. m. s.[112], která shrnula zkušenosti a poznatky jednotlivých států s odškodňovacími programy. V Evropě byly vytvářeny jednotlivé systémy odškodnění obětí z veřejných prostředků. V České republice, resp. Československu však ještě dlouhá léta po zahájení diskuse na toto téma nebyla žádná opatření směřující k vytvoření kompenzačních programů přijata, zřejmě z důvodu, že se

[111] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 117
[112] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 602

v osmdesátých letech nejevila jako potřebná, jelikož životní úroveň a sociální zabezpečení (v širším slova smyslu) hodnotila tehdejší doktrína jako dostatečné a tendenci kriminality jako sestupnou.[113] Nutnost odškodňování obětí trestných činů poté vyvstala v polovině devadesátých let v souvislosti s rapidním vzrůstem kriminality a vyústila ve vydání kýženého zákona č. 209/1997 Sb.

Vzhledem k charakteru zákona zakládá tento vztah mezi obětí trestného činu a státem, jenž pomoc poskytuje. Netýká se však již vztahu mezi obětí a pachatelem a také nezasahuje do nároku poškozeného (oběti) na náhradu škody. Nezáleží totiž na tom, jestli pachatel byl odhalen, odsouzen či jestli na něm oběť vymáhala náhradu škody – o peněžitou pomoc od státu může oběť žádat i souběžně s vymáháním nároku na pachateli. Zároveň nezakotvuje regres státu vůči pachateli trestného činu, respektive otázku následného postihu vůči pachateli za vyplacenou pomoc neřeší, neboť by takové situace byly složité a nepřehledné z hlediska uplatňovaných nároků oběti, jejich přiznání a pozdějšího vymáhání.[114] Na vztahu mezi pachatelem a obětí, respektive na nároku poškozeného na náhradu škody obviněným to nic nemění, oběti (poškozenému) pouze vzniká povinnost k navrácení pomoci státu v případě, že pachatel škodu nahradí.

Orgány činné v trestním řízení jsou povinny oběť poučit o právu žádat odškodnění.

Nárok na poskytnutí peněžité pomoci je podmíněn následujícími podmínkami, které vyplývají ze zákona:

1. Pomoc stát poskytuje pouze obětem, kterým byla způsobena újma na zdraví (nebo smrt) a neodškodňuje újmu majetkovou, morální či jinou, přičemž za zákonem stanovených podmínek má oběť na poskytnutí odškodnění nárok.

2. Rozsah pomoci závisí na rozsahu způsobené újmy. Na základě § 7 zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti se obětem, kterým bylo ublíženo na zdraví, hradí pomoc paušální částkou 25 000 Kč nebo výpočtem částky, která představuje obětí prokázanou ztrátu na výdělku a náklady léčení, snížené o součet všech částí, které oběť už obdržela jako náhradu škody, přičemž celková částka pomoci nesmí přesáhnout 150 000 Kč. Obětem – pozůstalým, kteří mají nárok na pomoc od

[113] *Císařová, D., Čížková, J.* Poškozený v československém trestním řízení. Praha. Univerzita Karlova, Iuridica Monographia, 1982, č. XXXVII. s. 43 an *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 604

[114] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 613

státu na základě § 2 odst. 2 zák. č. 209/1997 Sb. je vyplácena paušální částka 150 000 Kč, maximálně však 450 000 Kč v případě, že je obětí více a částky se následně krátí.

3. Nárok na vyplacení peněžité pomoci nevzniká z důvodů, které vyjmenovává § 6 cit. zák.:

a) Oběť je stíhána v důsledku trestného činu, kde vystupuje zároveň v postavení spoluobviněného, účastníka

b) Oběť nedala souhlas ke stíhání trestného činu v tom případě, kdy je takového souhlasu třeba anebo tento souhlas vzala zpět (trestné činy dle § 163 TrŘ)

c) Oběť neposkytla orgánům činným v trestním řízení potřebnou součinnost, zejména tím, že bez zbytečného odkladu nepodala oznámení o trestném činu, v souvislosti s nímž požaduje náhradu škody, nebo jako svědek v trestním řízení využila s odvoláním na svůj poměr k pachateli práva odepřít výpověď

d) Stát nebude poskytovat peněžitou pomoc také obětem, jejichž bodové ohodnocení bolesti (podle vyhlášky č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění vyhlášky č. 50/2003 Sb.) nedosahuje alespoň hodnoty 100 bodů.

Zároveň se posuzuje, do jaké míry oběť spoluzavinila vznik škody a k tomu, zda byly využity všechny prostředky k tomu, aby se oběť domohla náhrady škody na pachateli (typicky uplatněný nárok v trestním řízení). Dále ministerstvo spravedlnosti, které o žádosti o peněžitou pomoc rozhoduje, posuzuje sociální situaci oběti a s ohledem na ní může případnou pomoc snížit. Záměrem této úpravy je, aby oběti byly motivovány aktivně přispívat k usvědčení pachatele trestné činnosti.[115] Podmínkou dle dikce § 5 odst. 2 není však vždy vyslovení pravomocného odsuzujícího rozsudku, bylo by totiž v řadě případů nemožné pomoc vyplatit nebo by s ohledem na velký časový odstup od spáchání činu k vynesení rozsudku nebylo opožděné vyplácení účelné. Podmínkou však je vždy alespoň trestní oznámení dle § 6 odst. 1 písm. c) cit. zák.[116]

§ 12 cit. zák. uvádí charakter pomoci – je v zásadě návratná. Stát má právo na vrácení vyplacené pomoci s tím, že se tohoto práva může s ohledem na sociální poměry

[115] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 153 a 154
[116] tamtéž. s. 156

oběti vzdát. Oběť musí poskytnutou pomoc do pěti let ode dne, kdy byla poskytnuta, vrátit na účet ministerstva spravedlnosti a jestliže stát neuplatní do dvou let od uplynutí této lhůty právo na vrácení poskytnuté pomoci, toto zaniká.[117]

Zvláštností celé úpravy pomoci obětem trestné činnosti je povaha vztahů stran řízení o poskytnutí pomoci. Příslušným orgánem, jednajícím jménem státu, je ministerstvo spravedlnosti ČR. Povaha vztahu se s ohledem na § 13 odst. 1 řídí občanským zákoníkem a případné použití správního řádu je výslovně vyloučeno v druhém odstavci. Pojem poškozeného je pojmem trestního řádu, tedy trestněprávním, naproti tomu pojem oběti se objevuje v zákoně č. 209/1997 Sb. a jeví se, že by na něj mělo působit právo správní. Nejasnou povahu celé problematiky odškodňování vyřešila až novela č. 204/2006 Sb., kterou se zákon o poskytování pomoci obětem trestné činnosti měnil a která zavedla do § 13 právě jeho druhý odstavec, kterým použití správního řádu výslovně vyloučila. Dle Růžičky[118] nejde o řízení trestní (ač zák. č. 209/1997 Sb. je trestněprávním předpisem), nýbrž o občanskoprávní „řízení sui genesis“, neboť stát nevystupuje v rámci tohoto řízení v mocenském postavení, ale jako strana občanskoprávního vztahu. Způsob projednávané žádosti má pak podobnou povahu jako projednávání nároku z titulu odpovědnosti státu za škodu způsobenou nezákonným rozhodnutím nebo rozhodnutím o vazbě a trestu.[119]

4.2 Podmínky, za nichž se odškodnění obětem poskytuje

Zásadním tedy zůstává, že aby fyzická osoba v postavení oběti dle dikce zák. č. 209/1997 Sb. dosáhla na návratnou peněžitou pomoc od státu, musí splnit zákonem stanovené podmínky a zároveň při jejich splnění oběti–fyzické osobě (neboť právnická osoba pojmově obětí ve smyslu cit. zákona být nemůže) vzniká na plnění odškodnění vůči státu nárok. Takovou podmínkou je, že jí byla způsobena škoda na zdraví v důsledku spáchání trestného činu, tedy mezi jednáním vykazujícím znaky trestného činu a touto újmou na zdraví je příčinná souvislost. Na rozdíl od širšího vymezení

[117] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 154
[118] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 617
[119] *Král, V.,* Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1998, s. X. *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 618

pojmu poškozený na zdraví v trestním řádu může oběti být přiznán nárok na pomoc od státu i v situaci, kdy pachatel nebyl zjištěn, či nebylo možné vznést obvinění či brání-li trestnímu stíhání pachatele jiná překážka, a to dle § 5, odst. 2 zák. č. 209/1997 Sb. Doplníme-li tedy kapitolu 3.3 této práce, můžeme shrnout, že rozdílem mezi poškozeným a obětí, tentokrát ve světle povinnosti státu odškodňovat fyzickou újmu, tkví v tom, že v případě oběti plyne státu povinnost peněžitou pomoc poskytnout, kdežto v případě poškozeného jako trestněprocesního institutu takovou povinnost z trestního řádu dovodit nelze.[120]

Nárok na vyplacení peněžité pomoci tedy vzniká za podmínek uvedených výše v kapitole 4.1 – vypočteny jsou v § 4 a 5 a podmínky, za kterých nárok na přiznání pomoci není, v § 6 zákona č. 209/1997 Sb. V. Král[121] dovozuje, že pro splnění podmínek pro přiznání peněžité pomoci je rozhodující výsledek šetření policejního orgánu, tedy a contrario § 6, odst. 1, písm. c), že oběť poskytla součinnost, resp. že trestný čin, v důsledku kteréhož jí byla způsobena újma na zdraví, oznámila. Toto platí tedy zejména v případech, kdy nebyl vynesen odsuzující rozsudek nebo řízení nebylo možno vůbec zahájit a tím pádem nebyl určen ani pachatel (odsouzený), který by za jiných okolností byl přednostně povinen oběť trestného činu odškodnit. Dalším důvodem, proč zák. č. 209/1997 Sb. umožňuje vyplácet pomoc již ve stádiu šetření policejního orgánu je skutečnost, že samotné řízení může být značně časově náročné a než by na základě pravomocného rozsudku bylo možno pomoc vyplatit, dávno by již postrádala pro velký časový odstup od spáchaného trestného činu smysl.

Zároveň jsou stanoveny podmínky, za kterých není možné pomoc oběti přiznat nebo je důvodné ji snížit. Jedná se zejména o stanovení pravidel, kterými se oběť motivuje ke spolupráci na řádném objasnění a odhalení trestné činnosti a k usvědčení a potrestání pachatelů. Diskvalifikačními kritérii jsou v § 6 vyčtené spolupachatelství nebo účastenství, odepření souhlasu k trestnímu stíhání u takových činů, které je možné stíhat pouze se souhlasem poškozeného, či konečně neoznámení nebo absentující součinnost s vyšetřujícím orgánem či odepření výpovědi s odkazem na svůj poměr k pachateli a konečně v případech, kdy bodové ohodnocení bolesti dle vyhlášky min.

[120] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 618 a 619

[121] *Král, V.,* Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1998, s. X. *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 621

zdravotnictví[122] nedosahuje alespoň sta bodů. Ustanovení § 8 mají za cíl motivovat oběti k přispívání k objasňování trestných činů součinností a vlastní aktivitou. Spoluzavinění a vlastní iniciativa oběti v mezích zákonných prostředků, kterými má možnost se odškodnění domoci na pachateli, jsou však diskutabilními kritérii. J. Jelínek[123] např. upozorňuje na skutečnost, že celý § 8 cit. zákona je nadbytečný, neboť diskvalifikační podmínku součinnosti oběti vlastně už obsahuje § 6.

Jak již bylo řečeno, žádost o poskytnutí pomoci se podává prostřednictvím Ministerstva spravedlnosti a měla by být projednána rychle a neformálně. Žádost musí být podána do jednoho roku ode dne spáchání trestného činu (prekluzivní lhůta) a doložena řadou dokumentů, o kterých se zmíním níže. Do tří měsíců pak musí stát oběti buď peněžitou pomoc vyplatit, anebo jí sdělit důvody, pro které jí pomoc vyplacena nebude (§ 9). Vzhledem ke zmiňovanému faktu, že řízení o přiznání peněžité pomoci není řízením ve správním slova smyslu, nejsou ani myslitelné opravné prostředky proti „rozhodnutí“ státu o poskytnutí nebo neposkytnutí pomoci. Oběti tak zbývá se obrátit na soud v občanském soudním řízení a domáhat se peněžité pomoci podobným způsobem, jakým se lze domáhat odpovědnosti státu za škodu.

Krom obvyklých náležitostí úředních podání se k žádosti o peněžitou pomoc připojuje

- poslední rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení o trestném činu nebo o jeho oznámení nebo označení orgánu, který o trestném činu naposledy konal řízení a označuje se osoba podezřelá, pokud je oběti známa
- údaje o škodě (rozsah, míra nahrazení, dosavadní kroky oběti, kterými má být náhrada škody vymožena)
- údaje o svých majetkových poměrech a
- dokumenty, kterými mohou být shora uvedené údaje prokázány.

Ve výsledku se tedy na oběť klade poměrně rozsáhlé břímě dokládání rozhodných skutečností jako podkladů pro rozhodnutí ministerstva. Tuto leckdy nelehkou povinnost se zákon pokouší usnadnit v § 10 možností nahradit kýženou dokumentaci čestným prohlášením. Souhlasím s J. Jelínkem[124] v jeho kritice přehnaného formalismu zákona, když např. vyžaduje, aby součástí žádosti bylo doložení posledního existujícího

[122] Vyhláška č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění vyhlášky č. 50/2003 Sb.
[123] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 154
[124] tamtéž, s. 158

rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení, když někdy oběť reálně ani nemá možnost zjistit, které rozhodnutí poslední je. Chybným postupem orgánů činných v trestním řízení často nedochází k doručování meritorních rozhodnutí poškozenému – jedná se především o usnesení o odložení věci (ač § 159a, odst. 6 TrŘ tuto povinnost ukládá). V případě usnesení o zastavení trestního stíhání či postoupení věci jinému orgánu v přípravném řízení, zákon přímo stanoví, že poškozenému musí být písemně doručeny.[125] Jelínek vůbec závěrem své monografie[126] o osobě poškozeného podrobil tehdy velice čerstvý a praxí ještě málo prověřený zákon č. 209/1997 Sb. kritice a nabídl zejména zajímavé řešení, kdy by oběť podávala pouze takové údaje, které jsou jí známé a souhlas s tím, aby ministerstvo spravedlnosti provádělo další šetření a pracovníci vyhodnocující žádosti by si potřebné informace zjišťovali sami. Dle mého názoru je však i toto řešení problematické v tom ohledu, že přenáší nutnost administrace problematiky oběti čistě na byrokratický aparát a tím opět činnost státní správy zahlcuje novou agendou a zároveň je způsobilé proces rozhodnutí o žádosti o přiznání pomoci buď protahovat, nebo docílit toho, že žádosti budou odmítány (např. pro skutečnosti, které může vědět a tudíž sdělit pouze oběť, ale z nějakého důvodu tak není nucena či ochotna činit). Požadavky, které jsou na oběť, nacházející se bezpochyby v náročné životní situaci (pomineme-li nyní domnělé oběti, které se ze státu s nekalým úmyslem snaží tímto způsobem vymámit finanční prostředky) kladeny, mohou často zcela odrazovat od záměru pokoušet se na pomoc dosáhnout a tím pádem i vůbec s orgány činnými v trestním řízení spolupracovat. Touto problematikou, tzv. sekundární viktimizace, se krátce budeme zaobírat níže v textu.

Novelou 204/2006 Sb. byl Jelínkem kritizovaný formalismus podávání žádosti paradoxně ještě prohlouben, když v § 10, odst. 2 žadateli o pomoc ukládá, aby v žádosti uvedl, zda je jedinou osobou splňující podmínky pro přiznání pomoci, a pakliže není, tak kolik takovýchto osob podmínky splňuje, jsou-li mu tyto skutečnosti známy. Jak uvádí důvodová zpráva[127] k novele 204/2006 Sb., pozůstalým po oběti se pomoc bude poskytovat paušální částkou, která je zároveň limitována maximální hranicí poskytnutí pomoci, je nutné pro zakalkulování do tohoto limitu zohlednit i počet osob, kterým má

[125] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 628

[126] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 159

[127] Důvodová zpráva k návrhu novely 204/2006 Sb. (volební období 2002-2006) – tisk Poslanecké sněmovny 1159/0 – Vládní návrh zákona, kterým se mění zák. č. 209/1997 Sb., zvláštní část, K článku I., K bodu 10

být pomoc vyplacena a tím pádem je také třeba, aby žadatel počet oprávněných sdělil. Novelou 204/2006 Sb. se ministerstvu spravedlnosti ukládá, aby žadateli o peněžitou pomoc přijetí žádosti písemně potvrdilo a případně uložilo doplnění potřebných náležitostí, které žadatel nedoložil. Zároveň novela obohatila § 10 o odstavec třetí, který oběti či pozůstalým ukládá, aby jakékoliv rozhodné skutečnosti, které se změnily a mohou mít vliv na rozhodnutí ministerstva, mu byly bezodkladně sděleny. *Demonstrative* uvádí sám zákon jako příklad částečné nahrazení škody, o které se bude pomoc následně krátit.

Následující postup vyřizování žádostí zákon úředníkům ministerstva usnadňuje zmocněním v § 11, odst. 2, díky němuž mohou nahlížet do trestních spisů a orgány činné v trestním řízení jsou povinny jim nahlížení do nich umožnit. Co se týče co možná nejrychlejšího a nejefektivnějšího vyhodnocení žádosti, ukládá zákon 209/1997 Sb. obecnou povinnost (srov. výraz *„Každý je povinen…“* v § 11, odst. 1 cit. zákona) sdělovat údaje potřebné k rozhodnutí o poskytnutí pomoci, kterou vzhledem k zvolenému zobecnění nelze vztahovat pouze k osobě oběti, nýbrž ke každému, který danými informacemi disponuje. Cílem je potřeba zorientovat se v často nepřehledných příbuzenských vztazích v případě pozůstalých po oběti a ve výsledku je tím celý proces vyhodnocování žádosti urychlen a usnadněn, ač to nic nemění na nutnosti si některé údaje ověřovat nahlížením do spisů vedených orgány činnými v trestním řízení ze strany zaměstnanců odboru odškodňování ministerstva spravedlnosti ČR.[128]

Dle § 14 zák. č. 209/1997 Sb. jsou orgány činné v trestním řízení povinny poučovat oběti nebo pozůstalé po oběti o podmínkách, za nichž mohou žádat o poskytnutí peněžité pomoci. V případě oběti koresponduje toto ustanovení s požadavkem § 46 TrŘ, totiž povinnosti orgánů činných v trestním řízení poučovat poškozeného o jeho právech a umožňovat mu jejich uplatnění. Jak zdůrazňuje Komentář k trestnímu řádu, jedná se o procesní práva poškozeného (oběti), „nikoliv jiná, zejména práva hmotněprávní povahy.“ [129] Důvodem je především ústavněprávní požadavek, aby v procesu byla zachována rovnost účastníků a orgány činnými v trestním řízení nebyla

[128] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 630
[129] *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 324

nedůvodně strana poškozeného zvýhodňována (např. tím, že bude poučována o skutečnosti, že jí vzniká nárok na náhradu škody vyšší, než uplatňuje).[130]

Jak již bylo řečeno výše, pomoc spočívá v jednorázovém poskytnutí peněžité částky oběti nebo pozůstalým po oběti za účelem překlenutí sociálních dopadů, způsobených trestným činem (§ 2, odst. 3 zák. č. 209/1997 Sb.). Bylo již také vytknuto specifikum této pomoci, tedy její návratnost. Zákonodárce sleduje (dle důvodové zprávy) tímto charakterem pomoci ten cíl, aby nebyl jeden ze subjektů oběť-pachatel zvýhodňován a aby byla pomoc oběti poskytnuta pouze k překlenutí nejtěžšího období bezprostředně po spáchaném trestném činu a vidina návratnosti pomoci by měla oběť zároveň motivovat k řádnému vymáhání náhrady škody na pachateli.[131] Oběť je povinna do pěti let od poskytnutí pomoci peníze vrátit na účet ministerstva spravedlnosti, přičemž pakliže stát do dvou let od uplynutí této lhůty právo neuplatňuje, toto zaniká. Zároveň může stát vrácení poskytnuté pomoci oběti na její žádost prominout, odůvodňují-li to sociální situace oběti, celková výše škody a výše náhrady, kterou oběť již obdržela (§ 12). Vzdání se nároku na vrácení poskytnuté pomoci však má charakter jednostranného projevu vůle státu, byť podnět k němu dává oběť svou žádostí. Následně ministerstvo spravedlnosti vyhodnocuje, zda podmínky, za kterých oběť žádá o prominutí navrácení prostředků, vyhovují § 12 odst. 3, přičemž postupuje obdobně podle § 8 cit. zákona. Na vzdání se práva ze strany státu však není právní nárok.[132] Vzdá-li se jednou stát práva na navrácení poskytnutých prostředků, nelze již tento projev vůle vzít zpět a předmětná částka zůstane oběti.[133]

4.3 Problematika tzv. „sekundární viktimizace“

Pojem tzv. „sekundární viktimizace“ zmiňuji v rámci této práce, neboť se domnívám, že je-li řeč o postavení poškozeného v trestním řízení, resp. o oběti

[130] R 35/1980-II. *in Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005. s. 324 a 325
[131] *Král, V.,* Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1998, s. 57-59. *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 635
[132] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 635
[133] *Král, V.,* Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1998, s. 59. *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 635

trestného činu z pohledu trestněprocesního, mělo by být řečeno také něco málo o pohledu kriminologickém. Vždyť ve většině případů, jak bylo již řečeno v Úvodu, postava poškozeného (oběti) je i v dnešní době poměrně upozaděna, ve srovnání s exponovanou postavou obviněného (obžalovaného), přičemž je jasné, že jedincem, který trpí např. při spáchání násilného trestného činu nejvíce, je právě poškozený (oběť).

Článek 1.3 Doporučení (2006) 8 Výboru ministrů Rady Evropy na pomoc obětem trestných činů určuje, co se sekundární viktimizací rozumí: psychické strádání, „které se neobjevuje jako přímý následek trestného činu, ale je výsledkem reakce na jednání institucí a jednotlivců vůči oběti.“, které se u oběti může projevit i řadu měsíců po spáchání trestného činu, kdy už se zdá, že oběť celou situaci zvládla.[134]

Samotný trestní řád tíživou situaci poškozeného dostatečně nezohledňuje, zejména jeho psychickou a morální újmu, což zřejmě pramení z toho, že za způsobenou morální újmu není možné přiznat v adhezním řízení náhradu a tím pádem se nejeví v procesu tolik podstatnou, jako např. rozhodování o náhradě majetkové újmy či újmy na zdraví.[135] Rozlišujeme tři druhy sekundární viktimizace. Jsou jimi jednak zastrašování pachatelem či jinými osobami, přístup orgánů činných v trestním řízení a znalců v procesu a konečně okolí oběti (známí, rodina, veřejnost).[136]

Každý z výše jmenovaných zdrojů sekundární viktimizace má svá specifika.

Zastrašování ze strany pachatele či jeho příznivců se nezřídka odehrává dokonce přímo v budově soudu před samotným průběhem jednání, kdy je poškozený (oběť) nucen čekat na jedné chodbě s pachatelem či veřejností a je vystaven urážkám a agresi. Je potom zřejmé, že za takovéto situace přehodnocuje oběť svou svědeckou výpověď (jelikož nezřídka u násilných trestných činů bývá oběť i jediným svědkem) či naprosto

[134] *Polmová, O.* Právo oběti trestné činnosti na citlivé zacházení. Trestněprávní Revue, číslo 4/2009, s. 113

[135] *Kristková, V., Langhansová, H., Matiaško, M.,* Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn. Dokumenty Ligy lidských práv. Brno. 2007. s. 4 DOSTUPNÝ na WWW: http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf

[136] *Novotný, O., Zapletal, J.,* Kriminologie. Praha: Aspi publishing, 2004, s.147-148 *in Kristková, V., Langhansová, H., Matiaško, M.,* Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn. Dokumenty Ligy lidských práv. Brno. 2007. s. 5 a 6 DOSTUPNÝ na WWW: http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf

rezignuje na naději, že jí společnost je schopna zajistit základní bezpečí či vůbec subjektivní spravedlnost.[137]

Ochotu oběti oznamovat trestnou činnost za tohoto stavu podlamuje také fakt, že aparát, se kterým se během celého trestního procesu dostává do styku, je často neproškolený v zacházení s oběťmi násilné trestné činnosti a nešetrným přístupem ještě prohlubují či znovu otevírají psychické strádání oběti. Dle statistik o.s. Bílý kruh bezpečí, které poskytuje pomoc obětem trestných činů, se zdrojem sekundární viktimizace v tomto případě stává absence informací o průběhu trestního řízení (na což mimo jiné upozorňuje též Jelínek v závěru své monografie o poškozeném[138]), chybějící zájem o psychický stav či pocit bezpečí oběti, výslech probíhající nevhodným způsobem či v nevhodných místech, průtahy a dlouhé lhůty v řízení aj.[139] Dle Rámcového rozhodnutí Rady Evropské unie 2001/220/SVV o postavení obětí v trestním řízení ze dne 15.3.2001 by osoby, které přicházejí do styku s oběťmi trestné činnosti, měly projít školením vedení výslechu či jednání, jelikož je to podstatné pro oběti i pro dosažení cílů trestního řízení. Jde-li o vzdělávání soudců a justičních čekatelů, Justiční akademie poskytuje cílená školení, zaměřující se na metodiku výslechu dospělých a dětských poškozených.[140]

Sociální prostředí oběti, resp. bližší či širší okruh rodiny a známých je v neposlední řadě také zdrojem sekundární viktimizace. Vzhledem k tomu, že nezanedbatelné procento násilných trestných činů spáchají blízcí příbuzní či členové rodiny oběti, stává se často, že pod nátlakem oběť oznámený trestný čin nebo trestní stíhání se souhlasem poškozeného vezme zpět. Příkladem za všechny zřejmě může být oběť znásilnění. Když pomineme lékařské a gynekologické prohlídky, které je nucena podstoupit, často nátlakové výslechy orgánů činných v trestním řízení, zkoumající, zda je její verze věrohodná, bývá to často právě i blízké okolí oběti, které stereotypizací oběť označují neprávem jako spoluviníka vlastního neštěstí, čili, „že si za to může (také) sama.“ Stigmatizaci oběti v očích sociálního prostředí často navíc prohlubuje zpravodajství médií, která mnohdy informují širší veřejnost zkresleně či rovnou

[137] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 164
[138] tamtéž. s. 161 an.
[139] *Polmová, O.* Právo oběti trestné činnosti na citlivé zacházení. Trestněprávní Revue, číslo 4/2009, s. 113
[140] tamtéž, s. 114

zaujatě.[141] Vyhýbání se publicitě je přitom přirozená reakce každé oběti a prospěch z ní má oběť v minimálním počtu případů.

V únoru 2008 byla Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR předložena novela trestního řádu, která v následujícím roce po schvalovacím procesu (s účinností od 1. 4. 2009) vyvolala mezi laickou veřejností a zejména v mediálním prostředí živou diskusi. V tisku označována jako „náhubkový zákon" (nakonec ve Sbírce uveřejněný pod č. 52/2009 Sb.), stala se předmětem i odborné diskuse, neboť sice v proklamovaném zájmu ochrany oběti trestné činnosti před sekundární viktimizací výrazně posiluje právo na soukromí poškozených, zato však velice nekoncepčně zasahuje do svobody slova a tisku, jakožto ústavního práva. Jak uvádí O. Závodský ve svém článku[142] v Trestněprávní revue, aniž by zpochybňoval dobrý záměr posílit práva poškozeného, zejména dětí a mladistvých v trestním řízení, byla uzákoněna bez jakékoliv širší společenské nebo odborné diskuse tvrdá represivní norma, když toho samého účelu mohlo být docíleno za pomoci i tak již dlouhá léta potřebného etického kodexu novinářů. Dle mínění autora, s kterým se ztotožňuji, bylo touto novelou nekoncepčně a bez domyšlení do důsledků preferováno jedno ústavní právo na úkor jiného. Projevem nedostatků zpracování novely je případ z března 2011, kdy bylo nalezeno tělo pohřešované Anny Janatkové v pražské Troji, o které média opakovaně informovala uvádějíc její celé jméno. Ve chvíli, kdy by byla totožnost oběti potvrzena, měla média přestat zveřejňovat její jméno a údaje, které by mohly vést k její identifikaci. Máme tu tedy na jedné straně notoricky známý případ pětiměsíčního pohřešování oběti, jíž nelze díky zpravodajství neznat, na druhé straně požadavek zákona, aby její jméno od chvíle nálezu těla a ztotožnění nesmělo v tisku zaznít. Ani vyjádření ministra spravedlnosti J. Pospíšila ze 17. března 2011[143] dle mého názoru nevnáší do problematiky zmiňované úpravy příliš právní jistoty, neboť ani ministerské dobrozdání, že média v „případě Anička" mohou navzdory náhubkovému zákonu její jméno zveřejňovat s odůvodněním, že se jedná o jméno veřejně známé, nemůže do budoucna zákon pomoci aplikovat, aniž

[141] *Novotný, O., Zapletal, J.,* Kriminologie. Praha: Aspi publishing, 2004, s.147-148 *in Kristková, V., Langhansová, H., Matiaško, M.,* Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn. Dokumenty Ligy lidských práv. Brno. 2007. s. 4 DOSTUPNÝ na WWW: http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf

[142] *Závodský, O.* Devatero připomínek k tzv. „náhubkovému zákonu", Trestněprávní revue, číslo 7/2009, s. 209

[143] *Mach, J., Koukal, J.,* Případ Anička ukázal absurditu náhubkového zákona, Novinky.cz, Praha, 17.3.2011, dospupné na WWW: http://www.novinky.cz/domaci/228121-pripad-anicka-ukazal-absurditu-nahubkoveho-zakona.html

by taková jeho aplikace vytvářela dojem záměrného „ohýbání“ a ve výsledku tedy zastřeného přiznání, že tato novela pro svoji neživotaschopnost není valné kvality.

Zamezení sekundární viktimizaci je tedy zřejmě úkol těžko dosažitelný, leč stát má stále dbát, aby její výskyt alespoň minimalizoval. Vždyť v důsledku vědomí poškozených (obětí) jako svědků, že s nimi bude ohleduplně během procesu zacházeno a že nebudou více než je nutné vystavováni traumatizujícím situacím, může přispívat k objasňování trestné činnosti tím, že poškození budou spáchané trestné činy oznamovat a budou častěji ochotni o trestných činech svědčit.[144]

5. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného

Možnost stíhat trestné činy podmíněná souhlasem osoby poškozené trestným činem byla do trestního řádu zařazena novelou z roku 1990 (zák. č. 178/1990 Sb.). Představuje výjimku ze zásady oficiality, tedy bezvýhradného požadavku na orgány činné v trestním řízení, aby stíhaly všechny trestné činy, o nichž se dozvědí. Zásada oficiality před rokem 1989 ukládala vyšetřujícímu orgánu stíhat všechny trestné činy bez ohledu na vůli poškozeného. Citovanou novelou se tedy do dříve přísně dodržované zásady oficiality staví závažná výjimka v podobě nutnosti výslovného souhlasu poškozeného se stíháním pachatele jako *conditio sine qua non* trestního řízení v těchto případech.[145]

Trestní stíhání se souhlasem poškozeného upravuje § 163 a § 163a trestního řádu v platném znění. V odstavci prvním jsou vyčteny trestné činy, u kterých zákon vyžaduje výslovný souhlas poškozeného *kumulative* s podmínkou v prvním odstavci taktéž obsaženou, totiž že poškozený je ve vztahu s pachatelem, pro který by podle § 100 odst. 2 mohl odepřít svědčit. Jedná se o vztah taxativně vymezený právě v § 100 odst. 2 a okruh osob v něm vypočtený nelze výkladem rozšiřovat. Takovými osobami jsou příbuzní v pokolení přímém, sourozenci, osvojitelé, osvojenci, manžel, partner (přičemž se má na mysli partner dle zákona o registrovaném partnerství), druh či jiné osoby v poměru rodinném či obdobném, jejichž újmu by poškozený právem pociťoval jako sobě vlastní. Zároveň, jde-li o trestné činy znásilnění či opilství, je zahájení a

[144] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 168
[145] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 247

pokračování v řízení vázáno na výslovný souhlas poškozeného, který byl v době spáchání trestného činu manželem, partnerem či druhem pachatele. Při větším množství poškozených pro trestní stíhání stačí, vysloví-li souhlas alespoň některý z nich. Vyjádření poškozeného, zda dává či nedává souhlas k trestnímu stíhání pachatele u výše uvedeného taxativního výčtu trestných činů, je možno dle § 163 odst. 2 podat buď písemně či je státní zástupce nebo policejní orgán zaznamená do protokolu. Za podmínku řízení je nutné souhlas poškozeného považovat i v odvolacím řízení,[146] chce-li však poškozený vzít udělený souhlas zpět, musí tak učinit do doby, než se senát odvolacího soudu odebere k závěrečné poradě, přičemž vezme-li poškozený udělený souhlas v jakékoliv fázi řízení zpět, nelze ho již udělit znovu.

Jak uvádí Gřivna,[147] poškozený neudělením souhlasu vyjadřuje svůj negativní zájem na trestním stíhání pachatele. Tím, že se poškozenému dostalo možnosti určité dispozice řízením, byla významným způsobem jeho role jako strany v procesu posílena. Druhou stranou téže mince je pak zásah do zásad oficiality a legality. Tento zásah má svá opodstatnění: s rozvojem kriminologie a novými poznatky trestněprávní nauky se projevila stará myšlenka, že bezvýhradným stíháním všech trestných činů, o nichž se orgány činné v trestním řízení dozví, může často v případě osob ve vztahu rodinném či obdobném způsobovat negativní jevy v příbuzenských vztazích. Často osoba v pozici poškozeného nemá na stíhání pachatele zájem, neboť by se jím, často oprávněně, dostávala ještě do tíživější situace, než kdyby neproběhlo. Vyloučeno není ani to, že zmiňované trestní stíhání, které probíhá vyloženě proti vůli poškozeného (bez možnosti negativní dispozice řízením, kterou je neudělení souhlasu k trestnímu stíhání), se může stát zdrojem sekundární viktimizace poškozeného jako oběti. Přijetím novely, která trestní stíhání se svolením poškozeného do trestního řádu zakotvila, tak umožňovalo vyhnout se případům z minulosti, kdy bylo např. vedeno trestní stíhání pro nedbalostní trestný čin proti manželovi, který v dopravní nehodě manželce ublížil na zdraví, navzdory tomu, že si poškozená manželka trestní stíhání výslovně nepřála. Přísné dodržování zásad oficiality a legality však nutilo orgány činné v trestním řízení z moci úřední pachatele trestně stíhat a v případě odsuzujícího rozsudku tím pádem často

[146] *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994, s. 21

[147] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 89

způsobovalo, že poškozený, např. výživou odkázaný na pachatele, trpěl znovu po nástupu trestu odsouzeného a jeho následné neschopnosti výživu poskytovat.[148]

Dílčími novelami po zavedení možnosti trestního stíhání se souhlasem poškozeného bylo v dalších letech ještě upraveno, za jakých okolností není souhlasu poškozeného, který se nachází ve vztahu k pachateli popsaném v § 163 odst. 1, třeba. Je jím především z pochopitelných důvodů smrt poškozeného (právo vyslovit nesouhlas s trestním stíháním nemůže přejít na právního nástupce zemřelého), dále není jeho souhlasu třeba v případě, že byl zbaven nebo byl omezen ve způsobilosti k právním úkonům, dále také v případě, že poškozený je osoba mladší 15 let a konečně v případech, kdy byl nesouhlas vysloven nebo vzat zpět v tísni, vyvolán výhružkami, nátlakem, závislostí na pachateli nebo vyvolán vztahem podřízenosti vůči pachateli. Důvod začlenění tohoto ustanovení do zákona je zřejmě třeba spatřovat v nutnosti ochránit shora vypočtené druhy poškozených.[149]

Zákon ve druhém odstavci § 163a pamatuje i na časté případy, kdy poškození si nechávají lhůtu na rozmyšlenou, zda trestní stíhání odsouhlasit, či ne. Tato lhůta je omezena maximální hranicí třiceti dnů, kterou orgán činný v trestním řízení upraví dle povahy věci, přičemž po přesažení její maximální délky možnost vyjádřit souhlas s trestním stíháním poškozený ztrácí. O možnosti dání svolení ke stíhání, ke lhůtě, jakož i k následkům jejího marného uplynutí musí být poškozený písemně poučen.

Při hodnocení důsledků zavedení možnosti trestního stíhání se souhlasem poškozeného se nelze vyhnout některým diskutovaným problémům. Jedním z nich může být otázka, do jaké míry prolomení principu oficiality skutečně umožňuje poškozenému promítnout do trestního procesu svojí vůli a zda tato vůle, resp. zájem poškozeného je za každých okolností v souladu s veřejným zájmem potrestat pachatele. Zabránění trestního stíhání bezpochyby v mnoha případech lze chápat jako motivaci pro pachatele k odčinění způsobené újmy a tím pádem v něm lze spatřovat i jistý druh

[148] *Vantuch, P.* Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? Právní praxe, 1994, č. 3, s. 152 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 531

[149] Při této příležitosti je třeba podotknout, že výše uváděné případy, kdy nebyl souhlas poškozeného nutný, byly do zákona zavedeny až novelou z roku 2001. Do té doby se postupovalo podle rozhodnutí R 33/1992, který stanovil, že pro případy udělování souhlasu nezletilým poškozeným musí být ustanovován kolizní opatrovník, nachází-li se zároveň zákonný zástupce poškozeného v pozici pachatele trestného činu a druhý rodič by sám zákonné zastoupení dle § 37 odst. 2 zákona o rodině vykonávat nemohl. Judikovaný postup však již novelou z roku 2001 vychází z užívání, neboť souhlas poškozeného nadále není potřeba. (Rozhodnutí R 33/1992 přejato z *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 543 a 544)

alternativního řešení společenského konfliktu, jemuž by mocenské řešení státem mohlo paradoxně ještě více uškodit.[150] Odpověď na otázku, do jaké míry jsou princip oficiality a legality zavedením trestního stíhání se souhlasem poškozeného nabourány, přináší Jelínek,[151] když upozorňuje, že v současnosti jediným subjektem oprávněným vznést obžalobu v trestním procesu je státní zástupce, jehož dispozice procesem je na rozdíl od negativního dispozičního práva poškozeného úplná. Do otázky trestu navíc poškozený nemůže zasáhnout vůbec a v případě, že státní zástupce se věcí zabývat nechce, nemá poškozený žádných opravných prostředků, kterými by mohl postup řízení dál hnát či jej vůbec udržet v chodu. Zde se výrazně projevuje, že poválečné trestní řády důsledně přijaly zmiňované zásady legality a oficiality a ani dříve uplatňovanou možnost podávání podpůrných, vedlejších či soukromých žalob do dnešních dnů nepřejaly.[152]

Dalším problematický aspekt stíhání se souhlasem poškozeného je výběr skutkových podstat zahrnutých do výčtu. Nelze se ubránit pocitu, že jde o nahodilý a nepříliš zdařilý výběr, ačkoliv byl původně motivován dobrým záměrem odlehčit justičnímu systému vyhrazením určitých méně závažných trestných činů k posouzení samotnému poškozenému, aby on sám rozhodl, zda trestný čin vůči němu spáchaný bude lepší stíhat či ne. Autoři,[153] zabývající se touto problematikou, poukazují na možnost revize kritérií, pomocí kterých by byly stíhány trestné činy se svolením, zejména zrušením taxativního výčtu skutkových podstat a jeho nahrazení např. omezením na nedbalostní trestné činy nebo horní hranicí trestní sazby.

O možnosti znovuzavedení soukromé žaloby, resp. žaloby podpůrné v tom smyslu, jak o ní byla řeč v kapitole 2.1, se vedly odborné diskuse. V současné době institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného není v žádném případě ekvivalentem soukromé žaloby, a to pro důvody rozebírané výše v kapitole. Znovuzavedení soukromé žaloby by si vyžadovalo značnou koncepční rozpracovanost návrhu, což v současné době není na pořadu dne. T. Gřivna[154] ve své publikaci věnované tematice soukromé žaloby v závěru shrnuje zajímavé podněty, kterými by se

[150] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 530
[151] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 153 a 154 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 530
[152] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 89
[153] tamtéž, s. 101, poznámka pod čarou č. 127
[154] tamtéž, 2005, s. 101 - 103

postavení poškozeného v souvislosti s úvahami o jeho větší možnosti dispozice řízením mohly do budoucna uplatnit. Příkladmo se jedná o větší možnost podávání opravných prostředků k nezávislému soudu v těch případech, kdy státní zástupce svojí diskreční pravomocí rozhoduje o dalším osudu řízení. Zatímco v současné době je kontrola rozhodnutí možná pouze v rámci jedné soustavy, tedy bezprostředně vyššího státního zastupitelství, jeví se zajímavou možnost podřazení této pravomoci do budoucna pod soustavu soudní. Jedním z důvodů má být i větší míra kontroly správnosti rozhodnutí, existuje-li další možnost jejich přezkumu. V neposlední řadě zmiňuje i možnost zavést vedle nebo místo trestního stíhání se souhlasem poškozeného také návrhové delikty, přičemž rozlišujícím kritériem by u trestního stíhání se souhlasem poškozeného byl rodinný či jiný blízký vztah k pachateli. Jak však bylo řečeno, celá problematika by vyžadovala rozsáhlé legislativní změny.

6. Procesní odklony

Jestliže trestní stíhání se souhlasem poškozeného je výjimkou z obecně platné zásady oficiality, je třeba na procesní odklony pohlížet jako na výjimku ze zásady legality.[155]

Právně-politická východiska zavedení možnosti odklonu, jakožto alternativy k řešení trestních věcí, lze nacházet v západní Evropě od druhé poloviny osmdesátých let dvacátého století. Do českého právního řádu se postupně dostává v průběhu let devadesátých. Procesní odklony jako pojem však zná pouze právní věda, samotný zákon ho nijak nedefinuje a je třeba se k jeho vymezení obvykle dobrat přes otázku, jakým jiným, než klasickým způsobem, tedy odsuzujícím rozsudkem a následným trestem, následky pachatelova škodlivého chování napravit. Jak už bylo řečeno, představují procesní odklony především alternativu k potrestání pachatele, pojem odklonu má základ v anglickém *„diversion“*, tedy popis skutečnosti, že řízení trestní používá určitých zákonem předpokládaných mechanismů k odklonění řešení trestné činnosti do jiných sfér, než představuje trest.

[155] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 679

Právně-filosofická východiska pak lze spatřovat v narůstající tendenci západních právních řádů přiklánět se k možnostem tzv. *restorativní justice*, namísto tradičního pojetí tzv. *retributivní justice*. Retributivní justice („odplatná“) sleduje v prvé řadě úkol potrestat pachatele trestné činnosti, jelikož se provinil proti zákonu a proto musí nést následek svého protispolečenského chování. Staví na nutnosti represe. Naproti tomu restorativní justice („nápravná“) sleduje v širším kontextu cíl urovnávat vzniklý konflikt mezi pachatelem, poškozeným a společností, pro což často daleko vhodnější instrument představuje řešení jiné, než je trest. Potřeba nápravy narušených společenských vztahů je zřejmá zejména tam, kde je reálná šance, že nepotrestání pachatele může být pro všechny zúčastněné ve výsledku prospěšnější, tedy u méně závažných trestných činů nebo v případě mladistvých pachatelů.

Častým znakem odklonu je zastavení trestního stíhání. Aby však k němu mohlo dojít, musí být splněna řada zákonných předpokladů – jak bylo už zmíněno druh spáchaného trestného činu, jeho závažnost a závažnost následného trestu, osobní charakteristiky pachatele (např. mladistvý bez trestní minulosti) a možnosti jeho nápravy do budoucna (s cílem zamezit jeho recidivě), jeho doznání, napravení škodlivých následků trestného činu vlastním přičiněním a v neposlední řadě také souhlas všech stran k alternativnímu řešení sporu.[156]

Hovoříme-li o procesních odklonech, je třeba zdůraznit, že jedním z jejich charakteristických znaků je především jejich dobrovolnost. Zejména poškozený má možnost volby, zda s pachatelem nastoupí cestu smírného vyřešení konfliktu, či bude trvat na jeho potrestání. Na druhé straně ani pachatele nelze nutit, aby se alternativního řešení svého trestného činu účastnil. Pro poškozeného možnost procesního odklonu znamená především šanci rychleji a efektivněji se domoci svého nároku na pachateli, aniž by byl nucen čekat na výsledek trestního řízení, popř. se domáhat svého nároku v řízení občanskoprávním.

6.1 Druhy odklonů v platném právu

Dle platné právní úpravy v České republice odpovídají trestněprávnímu charakteru odklonů čtyři, resp. pět institutů:

[156] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 679

1. podmíněné zastavení trestního stíhání
2. narovnání
3. podmíněné upuštění od podání návrhu na potrestání
4. odstoupení od trestního stíhání ve věcech mladistvých

Za pátý druh procesního odklonu je podle některých autorů[157] považováno rozhodnutí trestním příkazem, neboť jím je bezpochyby také rozhodováno ve zkráceném řízení bez dokazování v hlavním líčení a zároveň má nepochybný význam v ohledu racionalizace trestního procesu, jeho zrychlení a zefektivnění v těch případech, které nejsou natolik právně či skutkově složité, aby bylo třeba nařídit hlavní líčení.[158]

6.1.1 Podmíněné zastavení trestního stíhání

Podmíněné zastavení trestního stíhání bylo do českého právního řádu zavedeno novelou trestního řádu č. 292/1993 Sb. s účinností od 1. 1. 1994. Rozsah jeho využití je třeba posuzovat individuálně dle okolností případu a osoby pachatele, tedy zda je možné, že odložením výkonu trestu po dobu trvání zkušební doby bude po jejím skončení možno konstatovat, že se pachatel osvědčil a jeho potrestání není nutné. Výchovný aspekt u určitých druhů pachatelů (mladiství, pachatelé bez předchozí trestní minulosti) a určitých méně závažných trestných činů tím bývá naplněn. Požadavkem na umožnění podmíněného zastavení trestního stíhání je zejména aktivita pachatele, který musí vlastním přičiněním usilovat o nahrazení způsobené újmy poškozenému, příp. o dohodu o jejím nahrazení nebo jinými účelnými a potřebnými kroky přispět k uspokojení poškozeného. Z dalších nutných předpokladů pro podmíněné zastavení trestního stíhání lze uvést horní hranici trestní sazby, která nesmí přesáhnout pět let, obviněný se musí k činu doznat, dále musí zejména s navrhovaným odklonem souhlasit a konečně musí být zřejmé, že vzhledem k okolnostem případu a s ohledem na osobu pachatele je naděje na jeho nápravu pomocí odklonu a není nutné jeho potrestání.[159]

[157] *Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.:* Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2007, s. 832, *Kuchta, J., Válková, H. a kol.:* Základy kriminologie a trestní politiky, C. H. Beck, Praha 2005, s. 247 *in Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 679, poznámka pod čarou č. 1

[158] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 554

[159] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 690 a 691

Na rozdíl od ostatních druhů odklonů není pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání třeba souhlasu poškozeného. Má-li však vůči takovému rozhodnutí poškozený výhrady, měly by orgány činné v trestním řízení zjišťovat, zda jsou důvodné. Poškozený se může domoci nápravy jediným způsobem, a tím je podání stížnosti proti rozhodnutí, jímž se podmíněně trestní řízení zastavuje. V případě, že orgány zjistí, že poškozeného výhrady oproti rozhodnutí jsou oprávněné, např. obviněný mu dosud nenahradil škodu, upozorní obviněného na nutnost podniknutí dalších kroků z jeho strany. Stížnost poškozeného ve výsledku může dosáhnout i zrušení rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání a projednání věci v regulérním řízení.[160]

Byť tedy rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání je plně v moci orgánů činných v trestním řízení, poškozený má možnost vyjádřit následně svůj zájem, je-li oprávněný. Na druhé straně může to být i poškozený jako procesní strana, kdo sám navrhne podmíněné zastavení trestního stíhání, zejména tak může být motivován možností se rychleji domoci náhrady škody. Pro obviněného pak představuje alternativní řešení motivaci pro odčinění škodlivých následků jeho činu pro poškozeného.[161] Toto odčinění škodlivých následků znamená v případě podmíněného zastavení trestního stíhání nahrazení škody, jak vyplývá z dikce § 307 odst. 1 písm. b) trestního řádu, jež má majetkový charakter (tedy takový, který lze uplatňovat v adhezním řízení). Nelze požadovat, aby byla nahrazována např. škoda morální či jiná, resp. vázat rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání na zadostiučinění poškozeného ve zmíněném smyslu.[162]

6.1.2 Narovnání

Dalším procesním institutem, který nahrazuje výkon trestu či je jeho alternativou, je narovnání. Jedná se o výsledek mediačního procesu mezi poškozeným a obviněným, který podléhá schválení soudu a který představuje dohodu mezi oběma stranami o uspokojení nároků poškozeného a o jeho zadostiučinění a způsobuje zastavení trestního stíhání. Na rozdíl od institutu podmíněného zastavení trestního

[160] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 580
[161] tamtéž, s. 582
[162] tamtéž, s. 561

stíhání může obviněný uzavřít narovnání i s poškozenými dle § 43 odst. 1, tedy i těmi, kteří nemohou se svými nároky být subjekty adhezního řízení.[163] Rozhodujícím výsledkem narovnání je totiž celkové napravení vzniklého konfliktu mezi poškozeným a obviněným, ne pouze uspokojení majetkových nároků poškozeného. Rozhodnutí, zda bude dohoda o narovnání schválena, však nadále náleží soudu nebo v přípravném řízení státnímu zástupci a trestní řád nedává podobně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání obviněnému možnost žádat, aby bylo trestní stíhání tímto skončeno.[164]

Podmínky pro rozhodnutí soudu a v přípravném řízení státního zástupce o schválení narovnání jsou následující. Především musí jak obviněný, tak poškozený s procesem mediace a řízením o narovnání souhlasit. Zákon č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě zachycuje úlohu probačních úředníků v mimosoudním procesu mediace, kteří mohou napomáhat vést obviněného a poškozeného k urovnání vzájemných vztahu, narušených konkrétním trestným činem. Probační úředníci dále kontrolují dodržování uzavřené dohody. Je však opět nutné zdůraznit, že celý mediační proces narovnání je čistě dobrovolný a nelze ani jednu stranu k němu nutit.

Podmínkou podobnou jako u podmíněného zastavení trestního stíhání je dále požadavek, aby trestný čin byl nižší společenské závažnosti, tedy s horní sazbou odnětí svobody do pěti let.

Dále je nutné, aby obviněný výslovně, svobodně a vážně prohlásil, že předmětný skutek spáchal a nahradil poškozenému vzniklou škodu či podnikl jiné kroky směřující k zadostiučinění poškozeného. Výše zmiňované prohlášení obviněného o spáchání skutku nelze v případě neschválení narovnání použít v dalším řízení jako důkaz, což vyloženě zakazuje § 314 TrZ.

Specifikem české právní úpravy narovnání je dále povinnost obviněného složit na účet soudu nebo v přípravném řízení státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi na obecně prospěšné účely, přičemž alespoň 50 % částky musí být určeno na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti dle zák. č. 209/1997 Sb. (viz kapitola 4 této práce) a částka nesmí být nepřiměřená s ohledem na spáchaný trestný čin.[165]

---

[163] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 693 a 694

[164] Jak bylo i judikováno – v Souboru trestních rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ve svazku 7/2004 pod č. T 706 jako judikát sp. zn. 11 Tdo 426/2004 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 588

[165] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 694

Proces schvalování narovnání dává poškozenému silnější pozici a je pro něj výhodnější než podmíněné zastavení trestního stíhání, neboť mu zde stát dává možnost vypořádat se s obviněným alternativně ještě předtím, než přistoupí k jeho potrestání, ke kterému následkem schválené dohody o narovnání nakonec nemusí ani dojít. Přitom je to především poškozený, kdo má v rukou možnost souhlasit či nesouhlasit s mediačním procesem vedoucím k uzavření dohody o narovnání a orgány činné v trestním řízení ho nemohou žádným způsobem donucovat věc takto vyřídit. Je-li více poškozených, je nutné, aby souhlasili všichni.[166]

6.1.3 Odstoupení od trestního stíhání ve věcech mladistvých

Zvláštní charakter řízení ve věcech mladistvých pachatelů trestných činů zakládá zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM). Právě institut odstoupení od trestního stíhání ve věcech mladistvých je specifickým alternativním druhem řízení, který lze uplatnit pouze v souvislosti se ZSM. Odlišným druhem odklonu není pouze v tomto aspektu, nýbrž také v odlišnosti od podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání v tom směru, že preferuje absenci veřejného zájmu na nestíhání mladistvého pachatele, resp. uplatnění opatření vůči němu a akcentuje výchovný a prevenční ráz takového řešení.[167]

V řízení ve věcech mladistvých platí vedle obecných zásad trestního řízení ještě další, pro řízení ve věcech mládeže specifické, zásady, které ZSM vyjmenovává v § 3. Zdůrazňován je především požadavek zvláštního způsobu projednávání věci tak, aby byl naplněn výchovný a preventivní účinek řízení a tak, aby byla možná další socializace mladistvého a nebyly represivními opatřeními narušeny jeho rodinné vazby, dále princip spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí a probačními programy, požadavek, aby řízení proběhlo co možná nejrychleji, aby při něm bylo šetřeno soukromí a osobnosti mladistvého a konečně, aby v řízení byly uspokojeny zájmy poškozeného a aby se mu dostalo přiměřeného zadostiučinění. Průběh samotného řízení a uloženého opatření musí být v souladu s požadavkem na minimalizování společenské stigmatizace mladistvého a jeho budoucí vývoj a na urovnání narušených sociálních

[166] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 585 a 586
[167] tamtéž, s. 588

vztahů s poškozeným a měla by být dána přednost prevenci před represivními opatřeními.[168]

Odstoupit od trestního stíhání mladistvého lze zejména v případech, kdy se to nejeví jako účelné a jeho potrestání by zjevně nebylo nutné k odvrácení mladistvého od dalšího páchání trestné činnosti. Dále je možné od stíhání upustit, když mladistvý již vykonal příslušný probační program či s jeho vykonáním projevil souhlas a účelně nahradil způsobenou škodu a zejména se přičinil o odstranění škodlivých následků svého činu. Jak je tedy patrno, je alespoň částečné uspokojení zájmů poškozeného jedním z podmínek tohoto procesního odklonu. Podobně jako v předchozích dvou druzích odklonu i zde platí, že právo žádat o odstoupení od stíhání ani mladistvému ani poškozenému nepřísluší, nicméně podnět v tomto smyslu učinit lze.[169]

7. Evropský pohled na problematiku poškozeného

Pro účel pojednání o osobě poškozeného v evropském kontextu je nejprve třeba si vymezit, co se evropským rozměrem této problematiky rozumí. Evropský prostor je vzájemně provázán nejen řadou mezinárodních smluv, organizací a unií, ale také společnou a vzájemně se ovlivňující historií, která se na vývoji (nejen trestního) práva do značné míry podepsala. Vývoj práva jednotlivých zemí Evropy nelze nevidět spektrem vzájemné inspirace jednoho státu od druhého (přičemž nemuselo jít vyloženě o vzájemně sousedící státy), což je vidět především od počátku 19. století dále, kdy vznikaly první velké trestněprávní kodifikace napříč Evropou.[170] Pro účely této práce se zaměříme na dvě zásadní tělesa evropského právního prostoru: Radu Evropy a Evropskou unii.

Především je třeba si uvědomit rozdíly mezi oběma entitami:

Rada Evropy představuje klasickou mezinárodní organizaci založenou mnohostrannými mezinárodními smlouvami a její úloha tkví především v ochraně a podpoře lidských práv a rozvoji demokracie. Co se týče trestního práva, v rámci Rady

[168] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010, s. 681 a 685
[169] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 590
[170] *Kmec, J.,* Evropské trestní právo. Mechanismy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 5

Evropy se jedná o právo typicky mezinárodněprávní povahy, tedy jeho přímá vynutitelnost je dána pouze ochotou a dispozicemi jednotlivých členských států smlouvy ratifikovat. Rada Evropy vydává především mezinárodní smlouvy, rezoluce a doporučení.[171] Neopominutelnou autoritu představuje Evropský soud pro lidská práva, jakožto instituce Rady Evropy pro aktivní ochranu lidských práv a svobod. Základem pro jeho činnost je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Jeho dodatkový protokol č. 11 založil od 1. 1. 1998 právě existenci Evropského soudu pro lidská práva (se sídlem ve Štrasburku) a smluvní strany Úmluvy se jeho jurisdikci podrobily.

Evropská unie naproti tomu představuje méně rigidní platformu pro rozvoj spolupráce mezi evropskými státy na poli trestního práva. Je to dáno především její povahou, tím, že na rozdíl od Rady Evropy „není jen klasickou mezinárodní organizací, pod jejíž hlavičkou se odehrává spolupráce zúčastněných států v některých oblastech, ale od samého počátku na sebe přebírá rovněž některé pravomoci členských států. Evropská unie je tak organizací nikoli *mezinárodní*, ale *nadnárodní*."[172]

K pojmu poškozeného v aktech a dokumentech Evropské unie a Rady Evropy je třeba především dodat, že je často používán *promiscue* s pojmem oběti. Dáno je to především jazykovými dispozicemi jednotlivých států, kdy společným jazykem právních dokumentů je angličtina a také tím, že v některých právních řádech pojem oběti a poškozeného splývá. Jiný smysl než ten, který v našem vnitrostátním právu představuje „osoba poškozená trestným činem", má pojem poškozený také v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (Rada Evropy). Poškozeným, tak jak ho soud z podstaty své činnosti chápe, se rozumí osoba poškozená porušením práv v Úmluvě zaručených a smluvní stranou Úmluvy porušenými (tj. konkrétním státem; čl. 34 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, ve znění Protokolu č. 11).[173]

[171] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha : Leges, 2009, s. 81-83
[172] *Kmec, J.,* Evropské trestní právo. Mechanismy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 10
[173] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 20

7.1 Rada Evropy a Evropský soud pro lidská práva

Činnost Rady Evropy směřuje k podpoře lidských práv a rozvoji demokracie. Děje se tak na poli mezivládní spolupráce členských států. Vzhledem k mezinárodněprávnímu charakteru činnosti této organizace působí na členské státy především pomocí mezinárodních vícestranných smluv a jiných dokumentů. Limitem těchto dokumentů je jejich často pouze doporučující povaha (tedy účinek tzv. „soft-law“).[174] Přiblížíme si některé z nich, pro osobu poškozeného významné.[175]

24. 11. 1983 byla na půdě Rady Evropy schválena Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů. Jejím přínosem bylo využití dosavadních zkušeností států s odškodňováním obětí násilné trestné činnosti. Za oběť považuje takové osoby, kterým bylo trestným činem ublíženo na těle a zdraví nebo takové osoby, které byly v péči zemřelé oběti. Zakládá povinnost státu odškodnit oběť, není-li možnost, že bude odškodněna pachatelem a stát má povinnost odškodnění poskytnout i v případě, že pachatel nebude zjištěn. Úmluva zakotvuje právo oběti žádat o odškodnění stát, kde k trestnému činu došlo, a to jak v případě, že se jedná o státního příslušníka strany Úmluvy, tak v případě, že jde o státního příslušníka člena Rady Evropy, který má ve státě, kde byl spáchán trestný čin, trvalý pobyt. Dle Úmluvy je třeba, aby státy navzájem podporovaly spolupráci v oblasti odškodňování obětí.[176] Tato Úmluva se stala po přistoupení České republiky k Radě Evropy základem pro budoucí zákon č. 209/1997 Sb. o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Více o něm a o odškodňování obětí dle českého právního řádu v kapitole 4.

V letech následujících Rada Evropy vydává dvě doporučení: č. R (85) 11 z roku 1985 a č. R (87) 21 z roku 1987. Obě se týkají postavení oběti v procesu, zejména vyžadují jeho ochranu jako svědka, objevuje se snaha minimalizovat viktimizaci oběti v procesu. Zakládá také povinnost orgánů činných v trestním řízení informovat oběť o jejích právech, postavení v procesu a jeho stádiích.[177]

Doporučení Rady Evropy č. R (87) 18 a Doporučení č. R (99) 19 se projevily v našem vnitrostátním právu především v oblasti odklonů od trestního řízení. V prvém

[174] *Kmec, J.,* Evropské trestní právo. Mechanismy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 191
[175] Pozn.: Řeč bude nyní o poškozeném ve významu oběti trestného činu, jak bylo zmiňováno výše.
[176] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 44 a 45
[177] *tamtéž*, s. 45 a 46

případě zobecňovalo Doporučení zkušenosti s podmíněným zastavením trestního stíhání a formy zkráceného řízení v jednotlivých státech a v případě druhého Doporučení šlo o možnost mediace v trestních věcech.[178] Česká republika v návaznosti na tato doporučení v průběhu devadesátých let svůj právní řád těmto Doporučením přizpůsobila, o čemž svědčí úprava procesních odklonů v trestním řádu (viz kapitola 6 této práce) a zvláštní zákony této problematiky se týkající.[179]

Evropský soud pro lidská práva je prostředkem, institucí, která je schopna práva Úmluvou zaručená na státech (stranách Úmluvy) vymoci. Ty státy, které Úmluvu ratifikovaly, se zavázaly, že se budou rozsudky Evropského soudu pro lidská práva (dále jen ESLP) řídit a že jeho rozsudkům podrobí svoji jinak výlučnou jurisdikční svrchovanost. Ratifikovaná úmluva má mít větší právní sílu než jakýkoliv vnitrostátní, byť třeba ústavní, zákon.[180]

Hovoří-li judikatura ESLP o *osobě poškozené*, má tím na mysli osobu poškozenou v důsledku porušení práv v Úmluvě zaručených a konkrétním státem v konkrétním případě porušeným. Dle ustálené judikatury ESLP je třeba za poškozeného v daném smyslu považovat i toho, kdo byl dotčen předmětným úředním aktem či opomenutím, ačkoliv vůbec nemuselo dojít k újmě.[181] Přitom ani Úmluva nezakládá právo na *actio popularis*, tedy „žalobu ve veřejném zájmu“, známou spíše z prostředí práva systému *common law*. Poškozený musí sám být úředním aktem či jeho absencí dotčen. „Aby mohl být stěžovatel pokládán za osobu poškozenou (victim), musí zde existovat dostatečná přímá vazba mezi stěžovatelem a tvrzeným porušením Úmluvy.“[182]

[178] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 47 a 48

[179] Např. zák. č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže; zák. č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě

[180] *Kmec, J.,* Evropské trestní právo. Mechanismy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, s. 50; Naproti tomu cit. monografie *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 19 namítá, že není možné, aby mezinárodní smlouva měla vyšší právní sílu než ústavní zákon, byť připouští, že jde o problém velice komplikovaný a odkazuje na další publikace touto problematikou se zabývající. Viz tamtéž, s. 19 a 20, poznámka pod čarou č. 14

[181] Rozsudek ve věci Eckle proti Německu z roku 1982 *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 22

[182] tamtéž, s. 24

7.2 Evropská unie

Pojem poškozeného v legislativě Evropské unie do značné míry představuje to, co jsme si na začátku této kapitoly řekli o pojmu oběti. Evropská společenství totiž poškozeného (resp. oběť) zachycují především ve směrnicích a rámcových rozhodnutích, příp. jiných dokumentech orgánů Evropské unie, v souvislosti s nutností jeho odškodnění při spáchání trestného činu a možnostech přeshraniční spolupráce mezi členskými státy Evropské unie.

Do přijetí Lisabonské smlouvy platila smlouvou Maastrichtskou zavedená trojpilířová struktura Evropské unie, kdy prvním pilířem byly základní smlouvy EU, druhým společná zahraniční a bezpečnostní politika a třetím právě spolupráce v oblasti justice a vnitřních věcí. Lisabonská smlouva (Smlouva pozměňující Smlouvu o EU a Smlouva o fungování Unie) tuto trojpilířovou soustavu ruší a spolupráci v justičních a vnitřních věcech funkčně přesouvá po dřívější první pilíř (Smlouvu o fungování EU) a tím pádem bude podléhat řádné legislativní proceduře schvalování kvalifikovanou většinou států, spolurozhodované s Evropským parlamentem.[183]

Pro problematiku poškozeného jako oběti trestného činu zmíníme následující směrnici Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004 o odškodnění obětí trestných činů. Ta stanovila povinnost států zaručit, aby do 1. 7. 2005 měly oběti trestné činnosti snadno dostupnou možnost dosáhnout na pomoc (odškodnění) od státu a aby členské státy mezi sebou v tomto smyslu účinně spolupracovaly. Zakotvovala požadavek, aby odškodnění oběti trestné činnosti, která má trvalý pobyt v jiném státě, než se trestný čin stal, bylo poskytnuto právě tím státem, kde byl trestný čin spáchán a aby šlo o odškodnění požádat prostřednictvím svého domovského státu, který by státu místa spáchání činu předkládal žádost pomocí svých orgánů k tomu určených (v případě ČR se jedná o Ministerstvo spravedlnosti) a poskytl potřebnou součinnost.[184]

V dalších dokumentech institucí EU lze nalézt reflexe tendencí trestního práva a kriminologie posledních let, zejména je patrná snaha zlepšit zacházení s poškozenými-oběťmi trestných činů, zabezpečit v členských státech jakýsi společný standard zacházení s oběťmi ze strany orgánů činných v trestním řízení, co se týče jejich

[183] *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha : Leges, 2009, s. 110
[184] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 49 a 58

možnosti uplatňovat své nároky, odškodnění, potřebnou právní pomoc, ochranu a zamezování sekundární viktimizace. V každém případě lze sledovat evropskou snahu po zlepšování přístupu k obětem nebo poškozeným, která má v širším rozsahu (avšak méně účinnou) pozici v aktech Rady Evropy (jako té „širší Evropě“) a v užším rozsahu (avšak daleko lépe prosaditelnou a vynutitelnou) v rámci Evropské unie (jako „Evropy institucionalizované“). Obě roviny však vzájemně a souběžně působí zároveň, což je dáno faktem, že z větší části jak geograficky, tak politicky Rada Evropy a Evropská unie splývají a jejich právně-politické tendence sledují leckdy totožné cíle.[185]

8. Mezinárodněprávní aspekty institutu poškozeného

Máme-li v úmyslu zmínit některé mezinárodní aspekty institutu poškozeného, je třeba na úvod poznamenat, že podobně jako v případě dokumentů Rady Evropy pojednávají více o pozici oběti trestné činnosti. V případě evropského pohledu na tuto problematiku byla řeč o Radě Evropy a Evropské unii. Dokumenty práva mezinárodního (v širším pojetí než pouze evropském) vznikají nejčastěji na půdě OSN, proto zmíníme ty zásadní z nich, které se tohoto tématu týkají.

Na VII. kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s provinilci v roce 1985 v Miláně byl přijat dokument zvaný „Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci.“ Pojem oběti (victim) zde byl definován jako „osoby, kterým byla způsobena individuálně nebo kolektivně škoda, včetně fyzické nebo psychické škody, citového (emocionálního) strádání, majetkové škody nebo značného poškození jejích základních práv konáním nebo opomenutím, které je v rozporu s národními trestními zákony, včetně zákonů zakazujících zneužití moci.“[186] Dokument, jak napovídá jeho název, zůstává pouze deklarací a není na rozdíl od mezinárodní smlouvy v užším smyslu právně závazný. Jeho účinek tkví spíše v povaze tzv. „soft-law“, tolik příznačné pro většinu aktů OSN (rezoluce, deklarace), který sice postrádá právní vynutitelnost, avšak svojí autoritu staví na zvyklostech mezinárodního práva a obecném konsensu společenství. V podstatných rysech se tato Deklarace

[185] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 49-58
[186] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 32

shoduje s Doporučením Rady Evropy (85) 11 o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního procesu z téhož roku. Deklarace tedy vytváří jakýsi společný rámec nebo společné východisko obecně uznávaných práv oběti trestného činu ve světě a současně poskytuje základ dalšímu legislativnímu rozvoji na tomto poli do budoucna.[187]

Rozlišovány jsou dvě kategorie obětí: jednak oběti závažných trestných činů a jednak oběti zneužití moci. První kategorii odpovídá obecná definice citovaná na začátku předchozího odstavce. Druhá kategorie se od první odlišuje v tom směru, že nevyžaduje nutně porušení vnitrostátních právních předpisů, nýbrž stačí, je-li činem porušena mezinárodně uznávaná norma týkající se lidských práv.[188]

Práva oběti trestné činnosti dle Deklarace by se dala shrnout následovně: 1. s obětí by mělo být zacházeno šetrně, se soucitem a respektem; 2. oběti by měly být informovány o postupu řízení; 3. obětem by mělo být umožněno projevit svůj názor a stanoviska v řízení; 4. mělo by se jim umožnit dosáhnout na bezplatnou právní pomoc; 5. mělo by být šetřeno soukromí a lidské důstojnosti oběti; 6. oběť by měla mít právo na ochranu před vyhrožováním a pomstou; 7. oběti by mělo být umožněno dosáhnout náhrady škody nebo zadostiučinění neformálním způsobem (mediací); 8. oběť má právo na odškodnění od pachatele; 9. v případě násilného trestného činu by odškodnění měl poskytovat stát, není-li naděje, že se oběť dočká odškodnění od pachatele; 10. oběti by měla být poskytnuta náležitá péče, zejména sociální a psychická.[189]

Návod na provedení Deklarací vyhlášených zásad dala v roce 1999 vydaná Příručka OSN na pomoc obětem trestné činnosti. Dle zadání Komise OSN pro prevenci trestné činnosti a trestní justice se měla stát aplikačním průvodcem programů pomoci obětem trestné činnosti pro členské státy jak na úrovni legislativních a finančních opatření států, tak sociálních a psychologických aktivit např. také neziskových organizací (takovou neziskovou organizací je u nás např. Bílý kruh bezpečí, o. s.). Příručka rozšiřuje a konkretizuje práva oběti vyčtená Deklarací, v procesu je „cílem zabezpečit, aby všechny oběti měly přístup k systému trestní spravedlnosti, aby se jim v průběhu trestního procesu dostalo pomoci a podpory, a vytvořit takový systém trestní

[187] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 29
[188] tamtéž, s. 30 a 32
[189] Těchto deset obecných práv oběti shrnul J. Van Dijk v *Van Dijk, J. J. M.*, Benchmarking Legislation on Crime Victims: The UN Victims Declaration of 1985. In Victims of Crime and Abuse of Power, Fetstschrift in honor of Irene Mellup, UNODC, 2005, s. 202 a násl. *in Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 30

spravedlnosti, který by minimalizoval překážky, jimž musí oběti při hledání spravedlnosti čelit.“[190] Za klíčovou považuje Příručka nutnost odškodnění oběti, ať už se tak stane pomocí kompenzačního programu státu, či zda oběť odškodní samotný pachatel. Možnosti pachatele, jak odškodnění zrealizuje, shrnuje Příručka následovně: předně může být poskytnuto finanční odškodnění pachatele přímo oběti. Dále může odškodnění spočívat v provedení individuálních služeb pachatelem oběti (typicky *restututio in integrum*, náprava škody na majetku oběti), které však může být vázáno na souhlas oběti. Třetím typem odškodnění je výkon obecně prospěšných prací a čtvrtým finanční postih, jehož obnos je odveden do fondu, který poskytuje odškodnění obětem trestné činnosti v rámci kompenzačních programů. Odškodnění oběti bývá navíc často jednou z podmínek probačních programů, přičemž jeho účinek je spatřován ve výchovném působení na pachatele, který si důsledky svého činu má uvědomit právě přímo napravením újmy způsobené oběti. Bezpochyby je odškodňování oběti pachatelem součástí moderního trendu restorativní (nápravné) justice.[191]

Prohloubení práv oběti měla za úkol v roce 2000 uzavřená Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, jejíž úlohou bylo posílení bezpečnosti obětí v pozici svědků. Vzhledem k internacionalizaci organizované kriminality měly smluvní strany zajistit obětem dostatečnou míru ochrany a pomoci, v případě nutnosti i zvláštními procesními postupy zajistit jejich anonymitu, fyzickou ochranu nebo přesun. Oběť má být chráněna proti vyhrožování, zastrašování a pomstě. Na Úmluvu přímo navazoval Protokol o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zejména ženami a dětmi. Zdůraznil potřebu zvláštního zaměření pozornosti a nutnosti spolupráce států v boji s novodobým otroctvím a potřebu obětí takovéto trestné činnosti na zvláštní formu zacházení a pomoci a jejich ochranu.[192] „Protokol rozšiřuje a konkretizuje úmluvou stanovené právo oběti na pomoc, a to formulováním sociální pomoci obětem obchodu s lidmi, která však není právně závazná. Je zde pouze deklarováno, aby státy uvážili implementaci prostředků za účelem fyzického, psychického a sociálního zotavení obětí ve spolupráci s nevládními a jinými relevantními organizacemi.“[193]

[190] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 33
[191] tamtéž, s. 35
[192] tamtéž, s. 37 a 38
[193] *Mikolášová, L.,* Mezinárodní úprava zákazu obchodu se ženami. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Praha. 2008. s. 56

9. Vybraná zahraničněprávní úprava

Pro účely této práce bude na následujících stránkách zmíněna zahraniční úprava postavení poškozeného ve Spolkové republice Německo. Blízká zahraniční úprava je z pohledu českého práva zajímavá zejména v tom ohledu, že do roku 1950 se v lecčems do značné míry s českou shodovala, což bylo dáno značnou měrou podobných legislativních řešení v Rakousku-Uhersku a Německu v sedmdesátých letech 19. století, kdy byly oba trestněprocesní kodexy přijaty (rakouský v roce 1873 a německý v roce 1877). Tento vývoj byl u nás tedy trestním řádem z roku 1950 přetržen a následkem toho se z českého platného práva vytratily např. instituty soukromé a podpůrné žaloby.

Německý trestní řád (Strafprozessordnung, StPO) upravuje procesní oprávnění poškozeného (der Verletzte) ve své knize páté, rozdělené na čtyři části. Část prvá pojednává o soukromé žalobě, druhá o vedlejší žalobě, třetí pojednává o odškodnění (resp. adhezním řízení) a čtvrtá o ostatních oprávněních poškozeného. Vedle toho je osoba poškozeného zmiňována také v trestním zákoníku (Strafgesetzbuch, StGB) z roku 1871, kde pojednává o dispozičním právu poškozeného procesem. Jedná se o tři druhy dispozice řízením: trestní návrh, zmocnění ke stíhání a žádost o potrestání.[194] Poškozeným je ten, kdo byl spácháním tvrzeného činu bezprostředně poškozen na svém právním statku.[195] Tato definice sice není zákonná, avšak byla několikrát judikována zemskými soudy a je také dovozována teorií. Rozhodným, zda konkrétní osoba je poškozeným či nikoliv, přitom bude právě bezprostřednost újmy a u některých trestných činů v StGB jsou poškození dokonce vyčteni.[196]

9.1 Soukromá žaloba a vedlejší žaloba

Soukromá žaloba může být vznesena poškozeným v případě spáchání některého ze soukromožalobních deliktů (obsaženy jsou v § 374 odst. 1 StPO a jedná se např. o

[194] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 647

[195] „Verletzter ist derjenige, der durch die behauptete Tat, ihre tatsächliche Begehung unterstellt, unmittelbar in einem Rechtsgut beeinträchtigt ist.“ *in Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 225

[196] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 55

pomluvu, porušení domovní svobody, listovního tajemství, vyhrožování aj.). Státní zástupce může vznést žalobu veřejnou u těchto deliktů pouze v případě, že je na tom veřejný zájem (§ 376 StPO). Soukromý žalobce přebírá v trestním řízení oprávnění státního zástupce, tomu je však ponecháno oprávnění kdykoliv do řízení vstoupit a převzít stíhání, a to až do právní moci rosudku. Přenesená oprávnění státního zástupce však má poškozený pouze v tom rozsahu, kdy je uplatňuje k tíži obviněného, nemůže na rozdíl od státního zástupce podávat návrhy v jeho prospěch.[197] Aby mohla být soukromá žaloba podána, musí u některých deliktů proběhnout nejdříve tzv. smírčí řízení. V případě jeho neúspěchu pak lze uplatnit soukromou žalobu. Postavení soukromého žalobce v zásadě, až např. na výše zmíněnou výjimku, odpovídá postavení státního zástupce. Soukromý žalobce může v řízení kdykoliv žalobu vzít zpět, poté však už nemůže být znovu podána.[198]

Žalobou vedlejší je poškozenému umožněno se v případě v § 395 StPO vyjmenovaných trestných činů připojit ke státním zástupcem vznesené obžalobě. Jeho postavení má v tomto případě akcesorickou povahu k postavení státního zástupce, na jehož postupu je osud vedlejší žaloby závislý. Při výkonu svých práv je však poškozený na státním zástupci nezávislý, jelikož se k žalobě veřejné svým rozhodnutím připojuje. Tím, že se vedlejší žalobce připojuje k řízení, mu vznikají samostatná práva účastníka řízení, takže má např. právo klást po svolení soudce otázky nebo navrhovat důkazy pro jeho nárok rozhodné.[199] Delikty, k jejichž stíhání je možno se připojit vedle státního zástupce jsou taktéž vyjmenovány v § 395 StPO. Jedná se o delikty sexuální, proti zdraví a proti cti, dále je možné vedlejší žalobu podat jako poškozený pokusem trestného činu.[200] Byl-li poškozený trestným činem usmrcen, mohou jeho práva vedlejšího žalobce uplatňovat jeho rodiče, děti, sourozenci, manžel nebo registrovaný partner (§ 395 odst. 1 č. 1 StPO).[201] Poškozený může jako vedlejší žalobce přistoupit v jakémkoliv stádiu trestního řízení, dokonce i po vynesení rozsudku, v případě, že zvažuje podání odvolání. Toto své rozhodnutí musí písemně doručit soudu a následně bude o jeho přistoupení k obžalobě rozhodnuto. Jeho postavení v procesu je však

[197] *Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 355 - 357
[198] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 649
[199] *Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 357
[200] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 649
[201] *Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 358

závislé na postupu státního zástupce a s výjimkou práv mu přiznaných (být přítomen hlavnímu líčení, klást se svolením soudu otázky vyslýchaným, navrhovat důkazy a vyjadřovat se k důkazům a právo závěrečné řeči) ho nemůže nijak ovlivňovat. Právo podávat opravné prostředky je také omezeno pouze na taková rozhodnutí, která ovlivňují jeho postavení v procesu dle StPO.[202]

Podstatný rozdíl mezi soukromou žalobou a žalobou vedlejší je spatřován především v tom, že soukromá žaloba slouží k odbřemenění trestní justice (stíhání méně závažných trestných činů je přenecháno poškozenému-soukromému žalobci), kdežto žaloba vedlejší sleduje zájem poškozeného na spravedlivém potrestání pachatele a proto mu umožňuje na straně státního zástupce trestní proces podporovat.[203]

9.2 Adhezní řízení

Adhezní řízení dává poškozenému možnost připojit se se svým civilním nárokem z trestného činu vzešlým k trestnímu řízení a dosáhnout rozhodnutí o něm, když by jinak tento svůj nárok musel uplatňovat občanskoprávní cestou.[204] Podmínkou uplatnění však je, že nárok nebyl dosud před civilním soudem uplatněn (tedy není zde dána překážka litispendence). Poškozený může podat žádost o účast v trestním (adhezním) řízení, a to až do počátku závěrečných řečí. O tomto právu musí být poškozený nebo jeho dědicové soudem písemně vyrozuměni. Podání žádosti k účasti v adhezním řízení má účinky civilní žaloby v řízení občanskoprávním. Soud o ní v rozsudku rozhodne, dospěje-li k závěru, že žádost je důvodná a návrhy a důkazy v ní obsáhlé svědčí o zřejmém nároku poškozeného a naopak o ní nerozhodne (bude zamítnuta), není-li obžalovaný shledán vinným nebo z žádosti a důkazů nárok poškozeného nevyplývá nebo v případě, že by potřeba dokazování pro rozhodnutí o

[202] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 60

[203] „… Da ist auch ein entscheidender Unterschied zur Privatklage, die zumindest de facto hauptsächlich der Entlastung der Justiz dient. Bei der Nebenklage soll dagegen der Verletzte seine Sühneinteressen bzw sein Vergeltungsbedürfnis verfolgen und an der Seite der Staatsanwaltschaft die Bestrafung des Beschuldigten betrieben können.“ *in Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 357

[204] *Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 359

nároku poškozeného přesahovala možnosti a účelnost trestního řízení a značně by jej prodloužila.[205]

9.3 Odškodňování obětí trestné činnosti

Stejně jako ve většině evropských států existuje i v Německu program odškodňování obětí trestné činnosti státem. Zákon o odškodňování obětí trestné činnosti přiznává jednorázovou částku těm obětem, jimž bylo ublíženo násilným trestným činem a sexuálním zneužíváním. Předpokladem nároku na odškodnění je způsobení fyzické nebo psychické újmy. Subjektem oprávněným o odškodnění žádat je přímá oběť a vedle ní také pozůstalí po oběti, které zákon vyjmenovává jako rodiče, děti a manžela či manželku. Vyplácí se jednorázová částka a opakované plnění ve formě měsíčních dávek může být poskytováno v případě trvalých následků újmy na zdraví. Oběť může žádat o poskytnutí pomoci ihned po spáchání trestného činu, nemusí čekat na výsledek trestního řízení, podmínkou je přispění k objasnění trestného činu, zejména jeho oznámení policii či státnímu zástupci.[206]

9.4 Ostatní otázky

Německý trestní proces je podobně jako náš ovládán zásadou oficiality a legality. Prolomení těchto zásad se projevuje u tzv. bagatelních trestných činů, kdy je diskrečním oprávněním státního zástupce možno přenechat stíhání trestného činu samotnému poškozenému. Děje se tak pomocí již zmiňovaných prostředků trestního návrhu, zmocnění ke stíhání a žádosti o potrestání (v § 77 – 77e StGB).[207]

Vzhledem k okolnosti, že v německém trestním řádu není osoba poškozeného přímo definována, uzavírá knihu pátou StPO o účasti poškozeného v řízení část čtvrtá, kde jsou vyčtena „Ostatní oprávnění poškozeného.“[208] Ukládá především povinnost orgánům informovat poškozeného o stavu a výsledku řízení, dává poškozenému

[205] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 650
[206] tamtéž, s. 652
[207] tamtéž, s. 647
[208] Sonstige Befugnisse des Verletzten

možnost nahlížet do spisů a se svolením si pořizovat kopie a opisy materiálů (v případě, že je poškozený také svědek mu může být toto právo odepřeno z důvodu, aby nebyl ve své výpovědi ovlivněn ještě předtím, než k jeho výslechu dojde), dále se může nechat zastupovat advokátem.[209]

V německém právu se vyskytuje zvláštní institut tzv. „řízení o vynucení (veřejné) žaloby“[210], kterým se poškozený může ve lhůtě dvou týdnů od oznámení státního zástupce o zastavení trestního stíhání pachatele pomocí stížnosti bezprostředně nadřízenému státnímu zastupitelství domoci, aby byla obžaloba podána. V § 172 StPO pro vynucenou obžalobu udává podmínku, že stížnost proti rozhodnutí státního zástupce musí podat osoba, která byla trestným činem bezprostředně poškozena.[211]

10. Shrnutí, závěry a návrhy de lege ferenda

Z hlediska práva poškozeného na spravedlivý proces je možno konstatovat, že platná právní úprava korektivy tohoto zásadního ústavního práva splňuje. Právní řád České republiky mu poskytuje relativně širokou možnost uplatnění jeho práv dle mezinárodních standardů. Na druhou stranu je třeba také vidět, že legislativní vývoj tohoto institutu rozhodně není u konce. Okruhy problémů, které je třeba odborně diskutovat za účelem zvážení jejich případné změny, by se daly dle mého mínění po vypracování této práce shrnout následovně:

1) Předně se velmi často nabízí srovnávání postavení poškozeného s postavením obviněného (osoby, proti které se řízení vede)

2) Dále je možné se zamýšlet nad oprávněními poškozeného být informován o průběhu procesu a možnostech jeho ovlivňování

3) Závažným problémem je ochrana života, zdraví a důstojnosti poškozeného (oběti)

4) A konečně rozsáhlá problematika dispozice poškozeného řízením, zejména možnost zavedení soukromých nebo vedlejších žalob de lege ferenda

[209] § 406d – 406h Strafprozessordnung (německého trestního řádu)
[210] Klageerzwingungsverfahren; § 170 an StPO
[211] *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 57

AD 1)

Názory, že postavení poškozeného by mělo být postaveno absolutně naroveň postavení obviněného mi do důsledků nepřijdou správné. Důvodů je několik. Především je nutno si uvědomit, že účelem trestního procesu je hlavně „náležité zjištění a objasnění trestného činu a spravedlivé potrestání jeho pachatele“ (§ 1 odst. 1 TrŘ). Podstatnou postavou v procesu je tedy osoba obviněného, které jsou také náležitě zákonem zajištěny ústavněprávní předpoklady spravedlivého procesu. Úloha uspokojení nároků poškozeného (když pomineme zvláštní druhy řízení, jako např. ve věcech mládeže, které jsou však často ovládány jinými cíly úpravy) se tak nachází až v druhé řadě po zájmu trestní justice na pachatelově potrestání. Státní zástupce představuje v řízení zájem veřejný, naproti tomu poškozený výlučně svůj zájem soukromý, a proto se předpokládá, že na rozdíl od orgánů činných v trestním řízení bude postupovat v řízení zaujatě. Posílení práv poškozeného by se tedy mělo s ohledem na práva obviněného uskutečnit v těch případech, kdy je poškozený bezdůvodně o možnost výkonu některého práva ochuzen (např. možnost podávání opravného prostředku proti usnesení o zastavení a přerušení trestního stíhání nebo o postoupení věci jinému orgánu). Lze tedy shrnout, že postavení poškozeného ve srovnání s obviněným není v zásadních rysech horší. Je jen dáno odlišnou úlohou obou stran procesu, přičemž tento proces sleduje v prvé řadě odlišný zájem než osoba poškozená, resp. zájem, který se zájmem poškozeného nemusí být vždy zajedno.[212]

AD 2)

Možnosti vlivu poškozeného na průběh procesu a vůbec informovanost o tomto průběhu jsou zásadní pro výkon jeho oprávnění. Nezřídka mají informace o procesním postupu význam pro poškozeného i z hlediska jeho bezpečnosti a zvážení dalších kroků. Měl by tedy být informován o zahájení a skončení vyšetřování, vzetí obviněného do vazby nebo jeho propuštění, jeho podmíněné propuštění nebo propuštění po složení peněžité záruky aj. Z hlediska zvláštního průběhu řízení by bylo např. vhodné, aby byl poškozený informován o úmyslu soudu rozhodnout formou trestního příkazu, když poškozený zároveň postrádá právo podat odpor. Obecně se dá říci, že chybí výslovné

[212] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 696

ustanovení trestního řádu, které by stanovilo právo poškozeného na informace potřebné k uplatnění jeho práv.[213]

AD 3)

Ochrana života, zdraví a důstojnosti poškozených (obětí) trestných činů je tématem, které je opakovaně zmiňována v mezinárodních dokumentech, jak provenience OSN, Rady Evropy či aktů Evropské unie. Podrobněji je o této tematice pojednáno v kapitole čtvrté, sedmé a osmé. Pro zachování idejí právního státu by měl být kladen důraz na ochraně subjektu, který trestným činem trpěl a leckdy procesem trpí nejvíce. Tím je poškozený (oběť), zejména v případě násilné trestné činnosti. Měly by být vytvořeny takové podmínky zacházení, které budou schopny zajistit oběti větší objektivní bezpečnost a umožnit jí, aby se subjektivně tak také cítila. Zejména je záhodno věnovat pozornost prevenci sekundární viktimizace (viz kapitola 4.3).

AD 4)

Rozsah oprávnění, kterými poškozený v procesu disponuje, je vždy limitován jeho postavením jako účastníka, který však má na rozdíl od státního zástupce pouze omezenou možnost dispozice řízením. Jak bylo zmíněno v páté kapitole, je poškozený v otázkách stíhání či nestíhání pachatele odkázán na rozhodnutí státního zástupce, s výjimkou případu, kdy vyjadřuje svůj negativní zájem na stíhání, nedá-li k němu souhlas podle § 163 a 163a TrŘ. Podávání opravných prostředků proti rozhodnutím, které se týkají nároku poškozeného, jsou jediné instrumenty, které v rukou poškozený má a které jsou způsobilé zvrátit rozhodnutí v jeho prospěch. Dějinný vývoj v období padesátých let dvacátého století přetrhnul kontinuitu se starým rakouským trestním procesem, který znal hned několik možností ingerence osoby poškozené do průběhu trestního řízení (více v kapitole druhé této práce). Instituty soukromé a vedlejší žaloby od té doby z našeho právního řádu zmizely a úvahy o nich v současné době probíhají pouze na akademické úrovni. Stejně tak možnost zavedení návrhových deliktů byla sice i předmětem úvah v rámci věcného záměru nového trestního řádu z roku 2005, nicméně u nich také prozatím zůstalo.

S ohledem na zpracovaný materiál této práce docházím k závěru, že instituty soukromé a podpůrné žaloby v té podobě, jak existovaly před trestním řádem z r. 1950 a jak je znají právní úpravy okolních států (Německo, Rakousko), nejsou bez zcela zásadního přepracování postavení poškozeného v trestním řízení u nás možné. Jejich

[213] *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998, s. 163

účelu může posloužit stejně tak dobře řada opatření, umožňujících poškozenému uplatňovat své nároky v trestním řízení pomocí soustavy jeho oprávnění. Jako cesta posílení jeho práv se tato možnost jeví daleko účelnější, než zavádění staronových institutů soukromé a podpůrné žaloby do českého práva zpět nebo znovu.

Jako účelné se mi naopak jeví zavedení návrhových deliktů. Možnosti jejich uplatnění jsou takové, že v případě méně závažných trestných činů, na kterých nebude mít stát zájem na potrestání pachatele, bude iniciativa podání návrhu v rukou poškozené osoby. Zároveň jsem zastáncem zachování současného institut stíhání se souhlasem poškozeného, jelikož se mi i toto jeví jako projev dispozičního oprávnění poškozeného, kterým má mít možnost nadále projevovat svůj zájem, či spíše nezájem, na stíhání některých méně závažných trestných činů. Považuji však za vhodné stávající úpravu, zejména zde vyčtené trestné činy, podrobit revizi a případně zavést jiná kritéria subsumpce jednání pod ustanovení, která trestní stíhání se souhlasem poškozeného umožňují.

Jak zmíněno už v úvodu, tato práce si kladla za cíl pojednat souvisle a v základech o institutu poškozeného v českém trestním řízení. Především se tak stalo nástinem historického vývoje institutu a jeho proměnami v čase a následně výklad přešel do současného stavu úpravy. Dějinná část výkladu nebyla pouze jakýmsi „rámem obrazu“ práce, nýbrž s vědomím, že „současnost je jen nejmladší historie“ byla zakomponována jako jeho přímá součást a něco, z čehož dnešní stav úpravy pramení.

Nebylo v možnostech této práce zachytit všechny aspekty současné úpravy, proto byla pozornost v kapitole třetí věnována pouze povšechnému nástinu postavení poškozeného v trestním řízení. Vyčerpávajícím zpracováním je monografie kolektivu autorů[214] Poškozený a adhezní řízení v České republice, které mi bylo při vypracování této práce značnou oporou a poskytlo mi v mnoha ohledech velmi detailní vhled do problematiky.

Následné kapitoly pojednávaly o dílčích problémech s osobou poškozeného přímo souvisejících.

Odškodňování obětí trestné činnosti se stalo za více jak deset let aplikační praxe pozitivně přijímanou možností obětí dosáhnout na finanční pomoc od státu pro

[214] *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007

překlenutí náročné životní situace. S ohledem na časový odstup schválení zákona by však měly být přehodnoceny zejména částky vyplácení pomoci, což je seznatelné třeba jen z toho důvodu, že už v době přijetí tohoto zákona (1997) existovaly připomínky k vypláceným jednorázovým částkám.

Trestní stíhání se souhlasem poškozeného bylo přelomovou výjimkou ze zásady oficiality, která se u nás po roce 1989 prosadila. Znamenala výrazný posun v právech poškozeného v tom směru, že mu dávala možnost vlastního rozhodnutí v případech vyjmenovaných trestných činů určit, zda pachatele stíhat či ne. Zásluhou nánosů novel však byl původně čistý záměr umožnit některé méně závažné trestné činy nestíhat z moci úřední zkomplikován chaotickým výčtem skutkových podstat a nutností příbuzenského vztahu mezi pachatelem a poškozeným. Že je třeba institut zachovat, avšak v revidované podobě, jsem se zmínil v této kapitole již výše.

Jako moderní trend se i do českého trestního práva dostává v devadesátých letech koncept tzv. „restorativní justice“, jakožto protiklad k justici „retributivní“, neboli odplatné. Projevem těchto tendencí se stává zavádění procesních odklonů, o kterých je řeč v kapitole šesté. Procesním odklonem se rozumí alternativní vyřešení konfliktu mezi pachatelem, poškozeným a společností, přičemž za určitých podmínek lze upustit od pachatelova potrestání (účinná lítost, nahrazení škody poškozenému aj.). Mezi odklony v českém právu řadíme podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od potrestání ve věcech mladistvých.

V závěrečných kapitolách jsou zmiňovány zahraniční vlivy a aspekty poškozeného se týkající. Akty OSN, Rady Evropy a Evropské unie, ty všechny v novodobé historii působí také na českou úpravu poškozeného a jejich stopa je znát v podstatě i v této práci (např. odškodňování obětí trestné činnosti – kapitola 4. – je přímým reflexem na Evropskou úmluvu o odškodňování obětí násilných trestných činů z r. 1983).

Závěrem nebylo možno pominout také srovnání české právní úpravy s vybranou úpravou zahraniční, kterou byla zvolena úprava Německá. Při studiu německé úpravy v hrubých rysech nalezneme podobnosti s trestním řádem, který na našem území platil do r. 1950, což bylo dáno podobným zpracováním tehdejšího německého i rakouského trestněprocesního kodexu. Německá úprava vychází ze stejných zásad jako česká, zároveň je bohatší o některé instituty (soukromá a vedlejší žaloba) a nabízí inspiraci pro zapracování rozsáhlejší možnosti poškozeného disponovat řízením do českého platného

práva. Zajímavou se mi jevila především teze, že vedlejší žaloba plní zároveň funkci „soukromé kontroly zákonnosti“[215], zvláště uvědomíme-li si, že podobnou roli by mohla zastávat případná opatření, která by poškozenému umožňovala opravnými prostředky více zasahovat do trestního procesu.

[215] *Beulke, W.,* Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008, s. 357

Cizojazyčné resumé

The aim of this thesis is to analyze problematics of the status of the aggrieved person in czech criminal procedure. The Criminal procedure Act guarrantees the person aggrieved a broad variety of procedural rights. Often is the aggrieved person or its rights being compared with the status of the defendant. The reasons for choosing this topic are mentioned in the first chapter of this work.

The second chapter introduces the problematics of aggrieved person in the historici view. For understanding the current legislature, it is important to get to it through its historical development. However, there is also an importatnt task to connect tho historical cosnequenses with today's reality.

This task tries to resolve the third chapter, which describes the current stance. The aggrieved person is one of the sides in the crimminal procedure, as such it has certain rights and instruments with which its possible to influence the procedure.

Fourth chapter refers to the problematics of national compensation programs for victims of violent criminal acts. The ministry of justice may adjudge financial compensation to the victims under certain conditions.

Fifth chapter is dedicated to the posibility of prosecution with the aggrieved persons permission. In some cases, listed in § 163 of the czech Criminal procedure Act it is necesary for starting or continuing in the criminal procedure (prosecution) to get the permission of the aggrieved person. The reasons for this possibility is to avoid negative aspects of some officialy prosecuted crimes, on which the aggrieved person may be interested in not-prosecuting them at all.

Sixth chapter is about alternative resolving of minor offences. Especially for the aggrieved person it represents a less complicated or formal way how to achieve the compensation from the perpetrator.

Last chapters concern the international aspects of the problematics of the aggrieved person, esp. in the documents of the UN, EC, and CoE. The pre-last chapter focuses on some aspects of the german criminal procedure and the rights of an aggrieved person in it.

The possibilities and outlooks for further legislation and summary of this work can be found in the final chapter No. 10.

Seznam použité literatury

1. *Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J.* Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007
2. *Jelínek, J.* Poškozený v českém trestním řízení. 1. vydání. Praha : Karolinum, 1998
3. *Látal, J.* Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručka ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 54. Praha, 1994
4. *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha : Leges, 2010
5. *Jelínek, J. a kol.* Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha : Leges, 2009
6. *Gřivna, T.,* Soukromá žaloba v trestním řízení. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2005
7. *Malý, K. a kol.,* Dějiny českého a československého práva do roku 1945, 3. přepracované vydání, Praha : Linde Praha, a.s., 2005
8. *Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol.* Trestní právo procesní. 5. vydání. Praha : ASPI, 2008
9. *Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.:* Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. vydání, C. H. Beck, Praha 2007
10. *Novotný, F., Souček, J. a kol.* Trestní právo procesní. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009
11. *Fryšták, M. a kol.* Trestní právo procesní. 2. Přepracované vydání. Ostrava : Key Publishing s.r.o., 2009
12. *Šámal, P. a kol.* Trestní řád, komentář. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha : C. H. Beck, 2005
13. *Kuchta, J. in* Sborník příspěvků českého trestního práva procesního. Rekodifikace českého trestního práva procesního, konáno dne 21. listopadu 2000 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. 1. vydání. Masarykova univerzita, Brno, 2001
14. *Polmová, O.* Právo oběti trestné činnosti na citlivé zacházení. Trestněprávní Revue, číslo 4/2009
15. *Kristková, V., Langhansová, H., Matiaško, M.,* Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn. Dokumenty Ligy lidských práv. Brno. 2007. s. 4 DOSTUPNÝ na WWW:

http://www.llp.cz/_files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf

16. *Závodský, O.* Devatero připomínek k tzv. „náhubkovému zákonu“, Trestněprávní revue, číslo 7/2009
17. *Mach, J., Koukal, J.*, Případ Anička ukázal absurditu náhubkového zákona, Novinky.cz, Praha, 17.3.2011, dospupné na WWW: http://www.novinky.cz/domaci/228121-pripad-anicka-ukazal-absurditu-nahubkoveho-zakona.html
18. *Kmec, J.*, Evropské trestní právo. Mechanismy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006
19. *Mikolášová, L.,* Mezinárodní úprava zákazu obchodu se ženami. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Právnická fakulta. Praha. 2008
20. *Beulke, W.*, Strafprozessrecht, 10. Auflage, C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2008